



กฤตภูมิฉบับ
นิทานเพียบสุกสมิต

ภาค ๕

ยพลเอก พระยาเทพอรชุน แลคุณหญิงเทพอรชุน

พิมพ์ในการปลงศพ

นางจันทร์ อินทรโยธิน ผู้เป็นพี่

เมื่อบริจุ พ.ศ. ๒๔๖๘

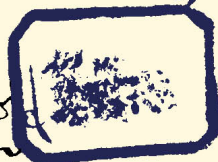
พิมพ์ที่โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

แผ่นสมบัตรของหอจดหมายเหตุ
วัดสุทัศนวิมลาราม กรุงเทพมหานคร

๑/๕/๑๑

ทท:ไพฑูริย์สาร

จาก: มติศาลา มณฑล...



หอสมุดแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติ ร.๘ นครราชสีมา



กนกคุณมณเฑียร
นิทานเทียบสุภาษิต

ภาค ๔

นายพลเอก พระยาเทพอรชุน แลคุณหญิงเทพอรชุน
พิมพ์ในการปลงศพ

นางจันทร์ อินทรโยธิน ผู้เป็นพี่

๕ ๗
เมื่อบริณัฐ พ.ศ. ๒๔๖๘

พิมพ์ที่โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

เลขทศ ทนังสีอหามาถ

เลขหมู่ 294.31883
ก 1229

เลขทะเบียน ๒.๑๑ ป.(๒๓5)



นางจันทร อินทรโยธิน อายุ ๕๕ ปี

คำนำ

นายพลเอก พระยาเทพอรชุน พร้อมด้วยคุณหญิง
เทพอรชุน จะทำการปลงศพ นางจันทร์ อินทรโยธิน
ผู้เป็นพี่ มาแจ้งความยังหอพระสมุทวชิรญาณสำหรับ
พระนคร ว่ามีศรัทธาจะรับพิมพ์หนังสือในหอพระสมุท ฯ
เป็นของถวายแลจ่ายแจกเนื่องในการกุศลทักษิณานุประทาน
เวลาฉาบปูนก็ระลึกเรื่อง ๓ ขอให้กรรมการช่วยเลือก
เรื่องหนังสือให้ ข้าพเจ้าจึงแนะนำถึงหนังสือภาษา
สันสกฤต ซึ่งหอพระสมุท ฯ ได้จัดการให้แปลแล
อนุญาตให้พิมพ์อยู่โดยลำดับ ชวนให้พระยาเทพอรชุน
แลคุณหญิงช่วยพิมพ์สักเรื่อง ๓ ก็เห็นชอบด้วย ข้าพเจ้า
จึงเลือกหนังสือกถาสัมมัญชิตตอน ๑ ให้พระยาเทพ
อรชุนแลคุณหญิงพิมพ์ในสมุทเล่มนี้
หนังสือกถาสัมมัญชิต เป็นหนังสือเรื่องนิทาน
เทียบสุภาษิต คือยกข้อคาถาสุภาษิตไว้ข้างต้น แล้ว

เล่านิทานประกอบสัทภาษิต เพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจข้อสัทภาษิต
ง่ายขึ้น ในหนังสือนี้แต่งตามลัทธิที่เขาเชื่อถือกันใน
โบราณกาลเช่นถือโชคแลดวงเป็นต้นก็มี แต่ก็ไม่ใช่
ทั่วไป มีสัทภาษิตที่ใช้ได้เป็นสามัญอยู่โดยมาก ค้น
ฉบับเดิมเป็นภาษาสันสกฤต พรหมณ์ ม. กุปฺยฺสวามี
อารยะ พนักงานารในหอพระสมุด ฯ แผลออกไว้เป็น
ภาษาอังกฤษ เห็นเป็นสัทภาษิตน่าอ่านอยู่ จึงได้ให้
แผลออกไว้เป็นภาษาไทย

เรื่องนิทานแลข้อสัทภาษิตเหล่านี้ จะเก็บรวบรวมมา
แต่ที่ใดบ้างยังไม่มีเวลาสอบ เป็นแต่ได้ให้ตรวจดูใน
หนังสือบางเรื่อง เช่นหนังสือหิโตปเทศแลจากัญยศตกะ
วยาการศตกะ นิตศตกะของภรรตฤหิ ที่มีฉบับอยู่ใน
หอพระสมุด ฯ ได้ความว่ามีสัทภาษิตที่พ้องกันหลายข้อ
หลายเรื่อง ในคำปรารภหนังสือหิโตปเทศกล่าวไว้ว่า
เก็บมาแต่หนังสือเก่าต่าง ๆ มีคัมภีร์บัญญัติเป็นต้น

ค

จึง ยุกติว่าข้อสัญญาติและนิทานเหล่านี้ เห็นจะมีมาแล้ว
แต่โบราณ อย่างกล่าวในหนังสือทิโตประเทศ แต่ฉบับ
ที่แปลออกนี้ นักปราชญ์ภาษาสันสกฤตผู้หนึ่งชื่อว่า
เวงกฏารามศาสตร์ อาจารย์สอนภาษาสันสกฤตใน
โรงเรียนกมกโกณัม ในมณฑลมัทราส เก็บข้อความ
จากคัมภีร์ต่าง ๆ ดังที่กล่าวมาแล้วเรียบเรียงขึ้นใหม่ ใ้
ประโยคและถ้อยคำง่าย ๆ ให้เหมาะแก่ผู้ศึกษาภาษา
สันสกฤตในขั้นต้นจะอ่านเอาความได้บ้าง ใ้เป็นหนังสือ
เรียนในโรงเรียนนั้น ถ้าจะเทียบกับภาษามคธก็ราว ๆ กัน
กับชาตก หมวดท้าย ๆ ค่อย ๆ ยากขึ้นไปเป็นลำดับ
หมวดที่แบ่งไว้ในเรื่องนี้มี ๔ หมวด คือหมวดที่ ๑
มี ๓๐ นิทาน กับมีสัญญาติล้วนต่อท้ายอีก ๕ ข้อ
หมวดที่ ๒ มี ๓๐ นิทาน หมวดที่ ๓ มี ๒๐ นิทาน
หมวดที่ ๔ มี ๒๐ นิทาน รวม ๔ หมวด เป็น ๑๐๐ นิทาน
ด้วยกัน หอพระสมศ ๗ ได้ให้พิมพ์มาแล้วโดยลำดับ

ฅ

ที่พิมพ์ในสมุดเล่มนี้เป็นหมวดที่ ๒ ตั้งแต่เรื่องที่ ๑
ถึงเรื่องที่ ๑๕ จัดไว้เป็นภาคที่ ๔ ในลำดับเล่มที่หอพระ

สมุด ฯ ได้พิมพ์ นายประสพ อรรถยุกติ แปลจากภาษา
อังกฤษที่พราหมณ์ ม. กปป์สวามี อารยะ แปลไว้

อนึ่งในการพิมพ์หนังสือเรื่องนี้ได้คัดภาษาสันสกฤต
พิมพ์ลงไว้ด้วย เพื่อผู้ที่สนใจในภาษาสันสกฤตจะได้
สวสวตามตามความต้องการ

กรรมการ หอพระสมุด ฯ ขออนุโมทนากุศลบุญราศี
ทักษิณานุปทาน ซึ่งนายพลเอก พระยาเทพอรชุนแล
คุณหญิงไกรยาเพ็ญเป็นยัตติทานมัย โดยฐานะเชษฐา
ปายนธรรม แลที่ได้พิมพ์หนังสือเรื่องนี้ให้แพร่หลาย

ทรงรับทราบ สถานนายก

หอพระสมุดวชิรญาณ

วันที่ ๑ เมษายน พระพุทธศักราช ๒๔๖๘

คาถาธรรมบรรยาย

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ทรงพระราชนิพนธ์

นมตฺถุ

ความนอบน้อมงมี

สฺกมตฺถุ โว สาธุโน

ขอความดีความงามงมีแก่ท่านทั้งหลายที่เป็นคนดี

นโม อรหํ สมฺมา สมฺพุทฺธานํ ทยาสุํ
 อပ္ปนฺนပ္ปชฺชนกานํ เฮเกกานํ ตทา ตทา
 นานาวิธา นานปฺปการา อตฺตสณฺหิตา กถา มยา ม.
 วชิรวาณณ เถเรน พุทฺธสฺส วา ภควโต ตสฺส วา
 สาวกานํ ปฺปวณฺณํ ปณฺหิตานํ วาทคฺเช สลฺลภกฺเชตฺวา
 สํชิตฺเตเนว ลีลิตา สเกนยํ อธิปฺปาเยน (พุ-โต ๒๓๘๘
 มฺหิ) ปโยจฺยเต ปวณฺเณเส

อนุกฺกเมนิมา คาถา วาทฺเพสฺสสาม สุเว สุเว

แปลคาถาธรรมปริยาย พระราชนิพนธ์ ร.ก. ๔

ข้าพเจ้าเห็นว่าการพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลาย ผู้มากไปด้วยความเอนดู ทั้งที่เกิดขึ้นแล้วทั้งที่ยังจักเกิดขึ้นในกาลนั้น ๆ ทุก ๆ พระองค์ ๆ

กถาถ้อยคำทำประโยชน์ให้ดำรงมั่น มีวิธมีประการต่าง ๆ อันข้าพเจ้าผู้มินามว่า ม. วชิรญาณเถร ได้สังเกตในธรรมแห่งถ้อยคำของพระพุทธเจ้าบ้าง ของนักปราชญ์เก่าทั้งหลายที่เป็นสาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้าบ้าง แล้วเขียนไว้โดยสังเขปตามความประสงค์ของคน ๆ ในวัฏขรรนิเวศ ในเดือน ๑๐ ในปีพระพุทธศาสนาทุกกาลแต่ปีพระพุทธปรินิพพานมาได้ ๒๓๘๘ พรรษา

เราทั้งหลายควรจักเจริญภาวนาโดยลำดับไปทุก ๆ วัน ๆ

เบสํ น ทิสฺสเต โลโก	ชยญายี ปโรยี ฯ
เทสํ สมนุญฺจิกํ ธมฺมํ	ชดวายี อปฺปณฺณกํ
โย โส สตฺถา อเทเสสิ	หิเตสํ อนุกมฺปโก ฯ

ปจฺฉา ชาทา ฯ เขปฺยเเว	สวกา ตสฺส สตฺถุโน
ปณฺทิตา สีสสมฺปนฺนา	ธมฺมกามา สุการิโน
ธมฺมคารวสํยุตฺตา	ธมฺมสฺเสวานุตฺติโน
อตุฏฺถานตฺถเถ หิตาหิเต	จํานาจาเน ฯ โกวิทา
โลกามิสฺสศรฺกสฺส	โลกสฺสํสํนํวตฺติโน
อญฺโฆณฺณปริภาวิต—	สีลปญฺณานมาสยา
สีเล โกสฺสุลลมาณเณ	กตฺวา สีลวิโสธนํ
สีเล จกฺวา ธมฺมคฺคิกา	อပ္ปมฺพหฺวา อปายิกา
สีลาติโรกคฺคเณสุ	ลทฺธาณานิ อุตฺตรํ
สทิพฺพพฺพคมํ ปณฺณํ	ปณฺณายฺพพฺพคมํ สติ
นิสฺสาช ธมฺเม วิทิตฺวา	ธวณฺตา พหุสฺสฺสา

โลกนี้ก็มี โลกนั้นก็ยังมี ยังไม่ปรากฏแก่สัตว์ทั้งหลายแล้วใด พระศาสดาองค์ใดนั้น เป็นผู้แสวงหาประโยชน์เป็นผู้ไหวตามสัตว์โลก ได้ทรงแสดงธรรมที่สัตว์จะพึงเห็นด้วยตนเองแลอีกประการหนึ่งเป็นธรรมที่ไม่ผิด แก่สัตว์ทั้งหลายเหล่านั้น

สาวกทั้งหลายเหล่าใดเหล่าอื่นของพระศาสดานั้น ที่เกิดในกาลภายหลัง ที่เป็นบัณฑิต บริบูรณ์ไปด้วยศีล รักใคร่ต่อธรรม กระทำแต่ความดี มีความเคารพธรรม มีความประพฤติตามธรรม เป็นผู้ฉลาดในสิ่งที่เป็นประโยชน์แลสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ ในสิ่งที่ไม่เกิดแก่สิ่งที่ไม่เกิดในเหตุและสาเหตุ ไม่ประพฤติตามโลกที่หนักไปด้วยโลกามิส มีศีลและปัญญาอันอบรมแก่กันแลกันเป็นที่อาศรัย ทำจิตใจให้หมดจดพิเศษด้วยปรีชาญาณของบุคคลผู้ฉลาดในศีล เป็นผู้ตั้งมั่นในศีลแล้วเป็นผู้ปรารถนาธรรม เป็นผู้ไม่หลงเป็นผู้ไม่ทำกรรมเป็นบาป เป็นผู้ได้ญาณปรีชาในคุณธรรมที่

หุตุวา ยถา จริตมฺปิ
 ยํกิลฺลิจิ ปุพฺพภาตมฺหิ
 กตฺตฺวา อปรภาตมฺหิ
 ภาเวตฺวา อธิคฺนฺตฺวาน
 นิจํ วิสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส
 อถวา ทํ อปฺตฺตฺวา
 โยปเนยฺยิกธมฺมสฺส
 มหากฺรณฺวาวิปฺลวํ
 นานานเยหิ วณฺณณฺตฺวา
 อนฺรเป กุลปฺตฺเต
 ยวตฺเตสฺสํ จิรํ กาลํ

สมถํ วา วิปฺสฺสฺสํ
 ภาวยิตฺวา อนุกฺกมา
 ยฺคนฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
 โลกุตฺตฺรํ วิวฺชฺชํ
 อริยา อมเต รตา
 วิมุตฺตํ ตเน จิตา
 อากงฺขณฺตา จิรฺจฺจิตํ
 ฐฺเชนฺตา สกสฺสฺสฺส
 สํชิตฺตํ สกฺสฺสฺส
 สิกฺขาเปตฺวา ยถารหํ
 สาสนํ ปฏิปฺตฺติยา ฯ

ยิ่งกว่าคิดเป็นอย่างยิ่ง เป็นผู้รู้แจ้งชัดซึ่งธรรมทั้ง
 หลายแล้วทรงอยู่ เพราะอาศรัยบัญญัติที่มีสติไปก่อน
 หรืออาศรัยสติที่มีบัญญัติไปก่อน เป็นผู้สทัญญู ตรีปิ
 มาก ทำสมณะแล้ววิยัสสนาอันใดอันหนึ่งทีคนประพฤ
 แล้วอย่างไรให้เจริญในส่วนเบื้องต้นโดยลำดับ ครั้น
 ภายหลังจึงทำสมณะวิยัสสนาทั้งคฤหัสถ์ทำให้แน่นแฟ้นทั้ง
 ๒ อย่างให้เจริญแล้ว จึงปลุกโลกุตตรธรรมเป็น
 ปรากฏไปจากวัฏฏะ มีสันตปาหมคจทวิเศษอยู่เป็นนิตย
 พ้นไปแล้วจากข้าศึก (คือกิเลส) ยินดีแล้วในพระนิพ
 พานอันเป็นธรรมไม่ตาย อีกประการ ๓ แม้ยังไม่ถึง
 โลกุตตรธรรมนั้นแล้ว ก็ขอว่าตั้งอยู่ในวิมุตตตายตนธรรม
 เป็นผู้จ้านงจะให้ธรรมที่จะพึงน้อมเข้าไปในตนดำรงมั่นอยู่
 สิ้นกาลนาน บุชชาอยู่ซึ่งพระคุณอันแผ่ไปด้วยพระมหา
 กรุณาของพระศาสดาของท่าน พรวรณาภาษิตของพระ
 ศาสดาที่ย่นย่อให้พิศดารโดยนัยต่าง ๆ ให้กุลบุตรที่
 สมควรจะศึกษาให้ศึกษาโดยสมควร ให้สาสนธรรม
 คำสั่งสอนเป็นไปโดยลำดับสิ้นกาลนาน ฯ

ทณฺเฐวรูปํ สตุถารํ
 สกุกฺขนฺเต นมสฺสาม
 เกลํ สวาโมปการํ
 ปวกฺขาม มยฺนทานิ
 หิํ สพฺพสฺส โลกสฺส
 อนิคุคฺคิทฺวา คาเหยฺยํ
 นานากาเรหิ อตฺตเถหิ
 สํสนฺนเตตฺวา วิจาเรตฺวา
 อูจฺจินิตฺวา คหิเตหิ
 พุทฺธาทิภาสิตตฺเถว

เหวรูปเป ฯ สาวเก
 สปปติสฺสา สคารวว
 กรุณาย กตํ ปุเร
 สารภูตานุสาสนํ
 สมฺมานกรณารหิ
 วิจารณานโคจรํ .
 ทิฏฺฐเจหิ ฯ สุตฺเตหิ ฯ
 วิมฺลิตฺวา ปุณฺณปุณฺณํ
 สาธานโมทิตฺเตหิ ฯ
 นิสฺสาย ภาสิตฺเตหิ โน ฯ

เกลํ โน ภาสमानนํ
 โอทฺทิตฺวา สกํ สไตํ

สาธโว ญมฺมกามิโน
 สกุกฺขญมฺยํ สไตเว

ณกาลบัดนี้ ข้าพเจ้าทั้งหลายผู้ประกอบไปด้วยความ
 ยำเกรงแลความเคารพ ขอนอบนบนมัสการพระศาสนา
 ผู้สมควรพระองค์นั้น ทั้งพระสงฆ์สาวกผู้มีรูปเช่นนั้น
 เหล่านั้นโดยเคารพ มาระลึกถึงอุปการคุณของพระ
 ศาสดาแลพระสงฆ์สาวกทั้งหลายเหล่านั้นที่ไต่กระทำไว้
 ก่อนด้วยพระกรุณา จักกล่าวอนสาสน์คำสั่งสอนที่เป็น
 แก่นสารที่เป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่โลกทั้งสิ้น ควรที่
 สัตว์โลกจะกระทำตามโดยชอบ ไม่เป็นการกค้ำให้
 เชื้อถือ เป็นที่โคจรแห่งวิจารณ์ญาณ จากอรรถ
 ทั้งหลายมีประการต่าง ๆ ที่ข้าพเจ้าทั้งหลายได้เห็น
 แล้วด้วย ไต่ฟังแล้วด้วย ไต่เทียบเคียงพิจารณาทก
 ลองเนื่อง ๆ เลือกล้อเอาแล้วด้วยชื่นชมยินดีด้วยดีด้วย
 อาศรัยอรรถของภาษิตของบัณฑิตมีพระพุทธเจ้าเป็นต้น
 ภาษิตแล้วด้วย ฯ

เมื่อข้าพเจ้าทั้งหลายเหล่านั้นกล่าวอยู่ ขอสาธุชนผู้
 ปรารถนาธรรมทั้งหลายพึงตั้งใส่ใจของคนลงคอยสทักโดย

เซว โสปนินสา หตุวา

สุณนุตุ สาธกั อิมั ฯ

ทีณิ กถานั วตฺถุณิ
 อคิตํ วายี อทฺธานั
 อนาคติ วา อทฺธานั
 อทฺธานั ปจฺจุปปนฺนํ วา
 อิจฺจาสิ อิติ โภสฺสสทิ
 กถเนติ วาทิโน โลเก

ยานุขารพฺภ กถเนติธ
 กถเยยฺยํ เกจิ วาทิโน
 พุยากรเวยฺยณฺตุ เกจิน
 ธารภิตฺวา กถเนติยิ
 อิติ โหติ อิทานิ ฯ
 สจฺจุ วายี มุสายิ วา ฯ

นนานุปการวาทิสุ
 พหุทฺร่า อกฺขฉาว
 ทสฺมา กฺขฺโฉ อกฺขฺโฉ วา
 อิทานิ วุจฺเจเต อตฺถโก
 กถานั สมฺปโยเคน

กฺขฺโฉว กปฺปนารโห
 กถยฺนตา อนนฺทธา
 อิติ ทาว วิชานิตุํ
 ตถาคเตน ภาสีโต
 เวทิตพฺโพว ปุคฺคโต ฯ

เคารพ ขอสาธุชนทั้งหลายที่เป็นผู้มีอุปนิสัยจงฟังอนาส
สนีคำสั่งสอนนี้ให้สำเร็จประโยชน์ด้วยประการดังนี้ ฯ

ผู้มีวาทีถ้อยคำทั้งหลายในโลกนี้ ย่อมปรารภถึง
กล่าวถึงถ้อยคำที่จะฟังกล่าว ๓ ประการ บ้างจำพวก
กล่าวถึงกาลสมัยยาวที่เป็นส่วนอดีตล่วงแล้วบ้าง บ้าง
จำพวกกล่าวทำนายทายทักถึงกาลสมัยยาวที่เป็นส่วนอนา
คตยังไม่มาถึงบ้าง บ้างจำพวกปรารภถึงกาลสมัยยาว
ที่เป็นส่วนปัจจุบันชนกล่าวบ้าง ว่าเรื่องนั้นได้เป็นมาแล้ว
อย่างนี้ เรื่องนั้นจักเป็นต่อไปอย่างนี้ เรื่องนั้นเคยเป็นเคยอยู่
อย่างนี้ ผู้มีวาทีถ้อยคำทั้งหลายในโลกนี้ย่อมกล่าว
ถ้อยคำจริงบ้างเท็จบ้าง

บัณฑิตวาทีถ้อยคำมีประการต่าง ๆ ที่เป็นคำควร
กล่าวก็มี เป็นคำควรเก็บไว้ก็มี เป็นคำไม่ควร
กล่าวก็มี ควรกล่าวก็มี มากมายหลายประการนัก
เพราะเหตุนี้ข้าพเจ้าจะกล่าวอรรถที่พระศกาคคเจ้าภานุ
แล้ว เพื่อจะให้รู้จักผู้ที่มีวาทีถ้อยคำควรกล่าวหรือไม่

กขุโธ วา ยทิ วา โน โส. กขุโธ วา โน กเถตเว	
เขกัสปุยากรณญเ	เขกัสน วิยากรเว
วิภชช พุยากรณญเ	วิภชเชว วิยากรเว
ปฏิปุจฉา พุยากรณญเ	ปฏิปุจฉา วิยากรเว
จปนียนตุ ปณฺหญเ	จเปยฺยเว น พุยากรเว ฯ

เขวํ หิ กขุโธ ส ไหติ	โน เจ กขุโธ น ไหติ โส
ชถวาณญเณน ปุณฺณโง โส	ปณฺหํ ชนฺนิโรจิตํ
ชถญเณณญํ ปฏิจฺเเว เ	พหิทฺธาว ปณฺามเย
ภถํ จ ปุจฺฉิमानนฺตํ	ชถญถาว วิยากรเว ฯ

ควรกล่าวเสียก่อนณกาลบัดนี้ บุคคลจะพึงรู้จักถ้อยคำ
แจ้งประจักษ์ชัดได้ ก็ด้วยความรวบรวมของถ้อยคำ
ทั้งหลาย

อนึ่ง วาที่ถ้อยคำที่บุคคลพึงกล่าวมีอยู่ ถ้าวา
ถ้อยคำที่บุคคลพึงกล่าวนั้นไม่มีใช้ บุคคลที่มีถ้อย
คำเฉียบแหลมก็จะพึงกล่าวอะไรไม่ได้ ถ้าถ้อยคำ
ควระพยากรณ์โดยส่วนเดียวพึงพยากรณ์โดยส่วนเดียว
ถ้าถ้อยคำควระแยกออกพยากรณ์ พึงแยกออก
พยากรณ์ ถ้าถ้อยคำควระพยากรณ์ด้วยการถามสอบ
พึงพยากรณ์ด้วยการถามสอบ ถ้าถ้อยคำควระตั้งเป็น
ปัญหา พึงตั้งเป็นปัญหาไม่ต้องพยากรณ์

แท้จริง วาที่ถ้อยคำที่บุคคลพึงกล่าวนั้นมิใช้อย่าง
นี้ ถ้าว่าวาที่ถ้อยคำที่บุคคลพึงกล่าวไม่มีใช้ วาที่
ถ้อยคำที่บุคคลพึงกล่าวนั้นก็ไม่มี อีกนัยหนึ่งวาที่
ถ้อยคำที่บุคคลถามแล้วนั้น เป็นไปเสียโดยประการอื่น
ปัญหาที่บุคคลถามก็ไม่รุ่งเรืองยิ่ง ถ้าบุคคลประพฤติได้

ปรุจโจ วา ปาตุกเร เจ
 เขวมุเปส อกฺโข
 วุตฺตาวิปริยาเนน

โกบั โทสํ อปรุจยํ
 เวทิตฺตํ อปรุจยํ
 กฺโข โหติ สปรุจยํ

อถวา โส ปรุจจํ
 ฐานาจาเน สปรุจย
 สปรุจย อปรุจย
 เขวมุเปส โหติ กฺโข
 ตโต วิปริตภาโร

คํคํ ปณฺหํ วียากรํ
 ปริกปเป ๑ สปรุจย
 คฺโข ปรุจย ปริกป
 ปรุจจํ อปรุจย
 กฺโข ปาปโก สปรุจย

ตอบวาทะถ้อยคำอย่างอื่นด้วยวาทะถ้อยคำอย่างอื่นไปใช้
 ฟังซบไล่ให้ไปเสียในภายนอกที่เดียว ฟังพยากรณ์ถา
 ถ้อยคำที่บุคคลนั้นถามอยู่โดยประการอย่างอื่นที่เดียว

อีกนัยหนึ่ง ถ้าวาทะถ้อยคำที่บุคคลถามแล้วจะทำ
 ความโกรธโทษประทุษร้ายอันหาขั้วจับมิได้ ให้ปรากฏใช้
 วาทะถ้อยคำที่บุคคลถามแล้วนั้นเป็น อกฺขโธ วาทะ
 ถ้อยคำไม่ควรกล่าวเทียบ ฟังรู้แจ้งว่า ผู้ถามนั้นไม่
 เป็นบัณฑิตผู้ประกอบไปด้วยปัญญาแม้ด้วยประการอย่าง
 นั้น ผู้ที่เป็นบัณฑิตประกอบไปด้วยปัญญา เป็น อกฺขโธ
 ผู้มีวาทะถ้อยคำที่จะฟังกล่าว ย่อมเป็นไปได้โดยปริยาย
 มิได้แปลกกันกับถ้อยคำที่บุคคลกล่าวแล้ว ๆ

อีกนัยหนึ่ง ผู้ที่เป็นบัณฑิตมีปัญญานั้น เมื่อ
 พยากรณ์ปัญหาที่ผู้อื่นถามแล้วนั้น ๆ ฟังคำรังสติในเหตุ
 แลใช่เหตุด้วย ฟังคำรังสติในความกำหนดรอยขอบด้วย
 ฟังคำรังสติในวาทะถ้อยคำของผู้อื่นด้วย ฟังคำรังสติ
 ในข้อปฏิบัติด้วย ผู้ที่สมควรเพอะระถาม เป็น อกฺขโธ

ชถวา ปน ไส ปรุญโจ	กิลฺลิจิ ปณฺหํ วิทยากรํ
ชตุตฺตานํ ปุณฺณมานสฺส	วาทํ อภิหเร ชรํ
วาเทหิ วา อภิมทุเท	ปรุญฺจํ วานุปชคฺชเม
ตสฺส วา ขลิตํ คณฺเห	อပ္ปเรตฺวา สยํ สเจ
เขวมฺปิ ไส อกฺขฺโนว	วิษยิณฺณา ปฺรกฺขโต
กฺขฺโน ไหคาคถาการิ	มิตฺตฺตฺตฺกาโร อโรสโก
เขวมฺปฺปฺปริกฺขิตพฺโพ	ปณฺหานํ กถิโก นโร ฯ

จะได้อีกจนน้ำลายไหล เขาก็ไม่กล้าที่จะไปหยิบเอา
 เองอีก เพราะความระอาย เมื่อรับประทานอาหาร
 เสร็จแล้ว เขาแลเห็นครกซึ่งบดเมล็ดงากับสาก ตาม
 กันและข้างครกยังมีผงงาติดอยู่อีก ได้รู้รสมาแล้วว่า
 มันอร่อย เขาจึงค่อยๆ สอดศีรษะซึ่งพอครกๆ ปากครก
 ก้มลงไป ในครกด้วยความลำบาก แลเอาลิ้นเลียกินผง
 งาที่ติดอยู่ตามข้างครกนั้น แต่เมื่อเลียเสร็จแล้ว เขา
 จะถอนศีรษะออกจากครก ศีรษะของเขาได้ขดติดอยู่ใน
 ครกนั้น แม้ว่าเขาจะพยายามจนสุดกำลังก็ไม่สามารถ
 จะดึงศีรษะขึ้นจากครกได้ อนิจจาเอ๋ย นี่เขาจะเอาศีรษะ
 ออกมาได้อย่างไรเล่า ความไม่อยู่สุขของลิ้นทำให้
 บุคคลประพฤติกิเลสจนพ้อตาเมื่อยและคนอื่น ๆ ก็ต้อง
 พากันมาช่วยอุ้มเอาเขาขึ้นจากครก จึงออกมาได้

กถา ๔

วณฺเฑโกปียี ปุมาลฺโลเก กทาจิทฺวณฺเฑเต ปโร:

กฺริชทา พาลเกในกสฺสทฺสโร' ฐิตฺปฺรตาริตะ: || ๕ ||

โคปาลो नाम पालः गुप्स्य स्मिपे क्षत्रियकुलो-
 मित्रैः सह कृत्स्ननास्ति। कथा कक्षिज्जिह्वस्तं
 तेषामाश्रयम्। आक्षन्तं तमवलोक्य कोपालो बभूव
 रितः। उवाच पुरुष उवाच तं वक्ष्यामि त्वं गुप्स्य क्षि-
 त्वं कः। कथा गुप्तं पुनः पुनः प्रयत्नं कुरु रुरो-
 र्गुणं पालोपेत्य स तस्मिन् 'वे पाल, गिमेव रो-
 तिमि?' इत्युपगच्छ। कथा पालः सकृत्कथं तमवा-
 'सुमुख, अमुल्यो मतिर्यो मुकुताहारो'नेन पालेन
 गुपे प्रगुपितः। हारं विना यति कुतश्च कथं कथा
 मावाप्यताम मां तावदेताम्। उतः गि गोविन्। गु-
 क्क्षामि। यति त्वमस्मिन् गुपेर्वक्ष्ये हारमाया प्र-
 यच्छि कथा मावाप्यताम मां त्वं महत्प्रविशतिं ताप-

เรื่องที่ ๔

แม่คนที่บรมโกญอยู่แล้ว ก็ยังถูกผู้อื่นโกญอีกต่อ ๓
 ในโลกนี้ เช่นชะโมยถูกเด็กชุกชนหลอกเป็นตัวอย่าง
 ยังมีเด็กชายคน ๑ มีนามว่า โคบาล เล่นอยู่กับ
 เพื่อนของเขา ๓-๔ คน ช้างๆ ย่อน้ำแห่ง ๑ ในเวลานั้น
 มีชะโมยคน ๑ แอบเข้าไปณที่นั้น เด็กโคบาลมีความ
 กลัวในกิริยาท่าทางของชะโมยผู้นั้น แต่คิดจะหลอก
 ชะโมยผู้นั้นโดยวิธีทำใจดีต่อ เขาจึงเทรไปย้งขอย่อน้ำ
 พอไปถึงเขาได้มองลงไปย่อน้ำแล้วก็ร้องให้ ชาย
 ชะโมยผู้นั้นจึงเข้าไปใกล้เด็กที่ร้องให้แล้วถามว่า แน่
 เจ้าเด็กน้อย ทำไมเจ้าจึงร้องให้เล่า เด็กนั้นจึงแสร้ง
 ถอนใจใหญ่และพูดว่า อ้อ ท่านผู้มีหน้าอันงาม เด็ก
 คนนี้ไ้ โยนสร้อยคอไข่มุกต์ของข้าพเจ้าลงไปย่อนั้น
 ถ้าข้าพเจ้าไม่ไ้สร้อยคอไข่มุกต์ไปย้งแล้ว บิคารมารดา
 ของข้าพเจ้าคงจะตีเ็นแน่ เมื่อกระนั้นแล้วข้าพเจ้าจะทำ

เขยมนุ||' อิติ| ตถุณฺรุตฺวา ส มฺม: ตทฺวากุญฺ วิศฺว-
 สฺนฺสฺวสฺตฺวาทิกํ ตํเร นิณฺมิปฺย เกยฺนมาตฺรธาริ ญ-
 ปมวาทตฺ| พุทฺธิมานโคปาลสฺตฺ มิตรวณฺณกฺษิณฺรฺวสฺ-
 ชฺฌนฺยา ธารยิตฺวา สฺวຍํ โจรสฺย วสฺตฺวาทิกํ คฤทฺธิทฺวา
 สฺตฺวริ ปฺลាយิต:| ตสฺสกรสฺสฺ, อคาธฺ ชฺเล จิรมนฺ
 วิษฺยาณํ ทารมลภมาน: ญฺปาทฺตฺตฺริย พาลํ สฺวสฺ-
 ตฺวาทิกํ นาปคฺยลฺลชฺชิโต วิสฺमितคฺจ สฺวพฺพุทฺธิ นิน-
 ทนฺพาลํ ๑ ปฺรศฺนฺนบถาคตํ คต:| สํญฺ เจทมฺรฺยเต-
 'อชฺฌนฺยา เหว ชฺตา: ปฺราโย วณฺณยนฺเต วณฺจโก:
 ศฺไช:' อิติ||

อย่างไรก็แล้ว ข้าพเจ้าจะไปขอความช่วยเหลือที่ไหน
 ถ้าท่านช่วยกรุณาลงไปหน่อย ทาสร้อยนั้นมาให้ข้าพเจ้า
 ได้ ข้าพเจ้าจะบอกบิดามารดาของข้าพเจ้าให้ให้รางวัล
 แก่ท่านให้สมที่เกี้ยว เมื่อได้ฟังดังนั้น ชะโมบโง่
 เลยเชื่อคำพูดของเด็ก จึงถอดเสื้อวางไว้ปากบ่อ แล้ว
 ลงไปในบ่อด้วยกางเกงชั้นในเท่านั้น โดยาลผู้เข้าบัญชา
 จึงกวักมือให้สัญญาให้บรรดาสหาวังหนีไป ตัวเขาเอง
 ได้หยิบเอาเสื้อกางเกงของชะโมบผู้นั้นจนหมดแล้วหนีไป
 โดยเร็ว ส่วนชายชะโมบนั้นลงไปมหาของอยู่ในบ่อ
 น้ำลึก หาเท่าไร ๆ ก็ไม่พบ เขาจึงขมขานบ่อน้ำ
 มองไม่เห็นทั้งเด็กแลเครื่องแต่งตัว เขารู้สึกละอาย
 แลโกรธเป็นอันมาก ทั้งนี้ย่อใจในความโง่เขลาของ
 เขาเอง และชมความฉลาดของเด็กนั้น แล้วจึงเทิ
 กล้วยบ้าน ดังนั้นจึงเป็นสถิติสอนใจว่า คนโง่เขลา
 เขาชู้ญญาเท่านั้น ที่คนโง่จะคบตากินได้

กถา ๕

มนสา พหุชเต จีโว มนสัว วิมุชชเต |
 เทวทาโส คโต พนฺธิ เวศฺยาทาโส วิโมจิตะ || ๖ ||
 อวฺนฺติปฺเร สมานวเสสา ทฺวเา วิปฺราวาสฺตาม |
 เทา สทา สหจฺรณฺเตา ปรมํ ไมทฺวี ปฺรสฺสปฺรมฺปค-
 เทา | ตโยเรกะ ปฺรติทินํ เทวาลยํ คคฺวา สปฺรทกฺษิณํ
 เทวํ นมสฺสกุณฺตย สฺส
 คคฺวา | อนฺยสฺส
 เสวมาโน เวศฺยาทาสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส
 ทาสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส | ปฺรติโต'ภวตฺ | ปฺรตฺ เทว-
 ทาสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส | สฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส
 ยามเา มนสา ฐฺยายนฺนาสฺส | เวศฺยาทาสฺสฺสฺส
 ทาสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส | มนฺวานะ สทา เทเว ทคฺคฺคฺคฺคฺค
 ภวตฺ | เา คจฺฉติ กาเล ทาวฺเา กาลธรมํ คเตา |
 เวศฺยาทาโส มุคฺติมลภต | เทวทาสฺสฺสฺส นรํ ปฺรา-
 ปฺตะ | คทฺวิชฺชวาย มหามฺนิรฺนารโท เทวสฺสฺสฺส คคฺวา-

เรื่องที่ ๕

สัตว์โลกจะถูกผูกจำของก็เพราะใจ และจะพ้นจาก
จำของก็เพราะใจเหมือนกัน พราหมณ์เทวทาส (ทาส
ของเทวคา) ต้องจำของ (ตกรอก) ส่วนพราหมณ์
แพศยาทาส (ทาสของหญิงแพศยา) พ้นจากจำของ
(ชนสวรรค์)

ในพระนครวันที มีพราหมณ์อยู่ ๒ คน อายุเท่ากัน
เขาทั้ง ๒ มักชอบเที่ยวไปด้วยกัน แลรักใคร่ต่อกันยิ่ง
นัก พราหมณ์คนที่ชื่อเทวทาส ชอบไปยังเทวาลัยสถาน
กรวยไฉว้แลเคียรปทักษิณเทวคา กล่าวคำสกุคมีประการ
ต่าง ๆ ทุกวัน ๆ แต่พราหมณ์แพศยาทาสนั้น ชอบ
แต่ไปเที่ยวตามบ้านหญิงนครโสเภณี แลคอยรับใช้
ด้วยความรักแลนย้อเป็นอันดี แต่พราหมณ์เทวทาส
ปรารถนาถึงเพื่อนแพศยาทาส ว่าคงจะมีความสุข แล
เอาใจไปใส่เล่นตลกตองถึงแต่เหล่าหญิง นครโสเภณี

ปฤจฉ- ‘ภควาน, โก’ยัม วิปรยย: ? ยทุทเทวทาโส
 พนฺธะ ปฺรกฺขิเปต: | เวศฺยาทาสคฺจ พนฺธาทวิโมจิต:’
 อิติ | ตจฺจุตฺตฺวา ภควานภายต ‘วตฺส นารท, พหิรเวศฺ-
 ยาปโร’ปี เวศฺยาทาส: สทา มยฺเยว ทตฺตจิตฺโต’ภวตฺ |
 มาเมว เสวมาโน’ปี เทวทาส: สทา เวศฺยาเมว
 มนสา อฺยายนฺนาสิตฺ | พนฺธะ โมกฺษะ จ มนฺ เหว
 การณมฺ | น พาทฺยา วฺยาปาร: | อโต ม’ยวํ กุฏตมฺ |’
 อิติ | ตจฺจุตฺตฺวา นารท: สમાหิโต คต: | สํวฺจ เจท-
 มฺยุเต—

น กายฺเช วิทฺยเต เทโว น ปาสาณํ น มฺถนฺมเย |
 ภาเว ตฺ วิทฺยเต เทวสฺตสฺมาทภาโว हि การณมฺ || ๗ ||
 อิติ |

เสมอ ส่วนพราหมณ์เทวทาสเป็นแต่เพียงมาสมาคม
 เราเท่านั้น แต่ใจของเขานั้นมิวไปพระวงนักรดแต่หญิง
 นครโสเภณีเสีย การตกไปทนทุกข์ แลการพ้นทุกข์
 ทั้ง ๒ ประการนี้ หัวใจเท่านั้นเป็นกรณีสำคัญ ไม่ใช่
 อากาณภายนอกเลย เราได้บัญญัติไว้อย่างนี้แหละ
 เมื่อใดสักขีพึงถึงนั้นแล้ว พระนารทก็เลื่อมใสปลาย
 ปลื้มยิ่งนัก ดังนั้นจึงมีคำสุภาษิตกล่าวว่า เทพยคามิใช่
 สิ่งอยู่ในป่าในหินหรือในแผ่นดิน แต่สิ่งอยู่ในใจของ
 บุคคลนั่นเอง ดังนั้นหัวใจจึงเป็นเหตุสำคัญ

ព្រា ៦

ทฺเวณิ มิตะ ปริชโน นิหฺนฺติ สุวามิโน ทิตฺตมฺ |
อนฺโยนฺนํกุปฺปีเตว คิฆฺขาววณฺณํคํ จรเณว คฺุโร || ๘ ||
มจฺจฺวานคฺรวํยา สรวฺวสโห นาม โก'ยิ ปณฺณตฺติโต
พฺภวฺ | ทสฺสย ปฺรสุปฺรมคฺตฺสริเณว ทฺเวว คิฆฺขาววสฺคํ |
ตโยเรว: ปฺรคฺคยหิ คฺุโรรฺทกฺกฺขิณฺ ปาทมกฺกฺชยฺ ปฺรเวก-
ฆาลยคฺ | อปโร วามํ ปาทมฺ | ชาตฺท กฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺก-
กฺกฺกฺกฺก: คิฆฺโย คฺุรฺรเณว ปฺเรวฺวิตฺโต คฺุรฺรมาณฺตรํ การ-
ยวเคน คต: | ทสฺสมินฺทินเ'กฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺก-
กฺกฺกฺกฺก: ส คฺุร: ปฺรเวท— 'อทฺทย ทฺวเมว กฺกฺกฺก-
มยิ ปาทมกฺกฺชยฺ กฺกฺกฺก |' อิติ | ตทากฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺก-
มคฺตฺสริ ปฺรคฺคยวทคฺ— 'คฺุโร, อยํ ปาโท มม วิปฺก-
ษสฺสย สํพฺนํ | ทสฺสมานฺนาทเมณฺนํกฺกฺกฺกฺกฺก-
อนฺนคฺริ คฺุเรว นีรฺพฺนคฺปเร ชาตฺกคฺป: ส มคฺตฺสริ กฺกฺก-
ปาทํ คฺุคฺคฺกฺกฺกฺก พฺลททฺกฺกฺก | อนฺนเยทฺทฺทฺทฺท-
คฺุคฺคฺก

เรื่องที่ ๖

ขีรवारที่ไม่ปรองคองต่อกันแลกัน ย่อมไม่ทำผลดี
ให้แก่ฝ่าย ทั้งศิษย์ ๒ คน ไกรรณกันหักขาครูของตนใน
เรื่องต่อไปนี้

ในนครมฤดา ยังมีบัณฑิตผู้หนึ่งมีนามว่า สรวังสยะ
มีศิษย์อยู่ ๒ คน ต่างมีความอิจฉาริษยาซึ่งกันและกัน
ทุก ๆ วัน ศิษย์คน ๑ เป็นผู้เอนำมนนทชาข้างขวา
แลล่างให้ครู อีกคน ๑ มีหน้าที่ทำขาข้างซ้าย ศิษย์
ที่มีหน้าที่เอนำมนนทชาข้างขวาได้รับคำสั่งจากครูให้
ไปธุระยังหมู่บ้านแห่งหนึ่ง ในวันนั้นบัณฑิตผู้เป็นครูได้
บอกกับศิษย์ผู้มีหน้าที่ทางขาซ้ายว่า วันนี้เจ้าควรช่วย
เอนำมนนทชาข้างขวาแลล่างด้วย เมื่อได้ยินดังนั้น
ศิษย์ผู้มีใจอิจฉาตอบว่า ข้าแต่ท่านครู ก็ขาข้างนั้นมัน
เป็นศัตรูของผมนั่นครั้น ดังนั้นผมจะไม่ทำนมนั้นแทนให้
ภายหลังเมื่อครูผู้เป็นบัณฑิตได้อัสนวอนหนักเข้า ศิษย์

ทวาคุสภาคโต ทกษิณปทาภยฉก: ศิษฺโย คุโร:
 ปาทองคํ ทฤษฺฐวา วิทิตวฤตฺตานตะ, โกเปน ปฺรช-
 วสน, วามปาทาภยฉกมฺุจาวโ: ปฺรชวโ: ศยน,
 คุโรรฺวามมปี้ ปาทำ พลาทากฤษฺย พภฉ | เอิ
 ภคฺนปาททว: ส คุรฺรุมหาคํ กุเลศมนฺพว | อต:
 มิโถ มคฺสรีโณ ฤฤตฺยา น สํคฺราหฺยา พุโธริห |
 ภคฺนปาท: กฤโต ยสฺมาคฺคาภยํ สรวฺสโห
 คุรุ: ||๙||

ผู้วิษยามีความโกรธจัด จึงคว่ำขาข้างขวาขึ้นหักด้วย
 กำลึง ในวันรุ่งขึ้นเมื่อศิษย์ผู้มีหน้าที่ประจำขาขวา กลับ
 จากธุระ ได้เห็นขาข้างขวาของบัณฑิตผู้เป็นครูหัก แล
 พอได้ทราบว่าหักเพราะเหตุไรแล้ว ก็พลันยังเกิดโทษะ
 ขึ้นคุงเพลิงสุ่ม เขาได้กล่าวผรุสวาทแข่งคำศิษย์ฝ่ายขา
 ซ้ายด้วยถ้อยคำต่าง ๆ ซ้ำยังฉวยขาข้างซ้ายของครู
 หักเสียด้วยกำลึง ครูได้รับความเจ็บปวดอย่างสาหัส
 ที่ขาทั้ง ๒ ของเขาได้หักเช่นนั้น ดังนั้น บทกลอนลาใน
 โลกนี้ ไม่ควรจะจ้างคนใช้ชนิดที่มีความอิจฉาริษยาซึ่ง
 กันแลกัน คุงเช่นครุสรวังสหัสซึ่งขาของเขาทั้ง ๒ ได้
 ถูกหักโดยศิษย์เช่นนั้นเป็นตัวอย่าง

กถา ๗

รหস্যมาตุมนโน อีमानุ ศตวรรษโย น ปุรกาศเยต |
 อนนฺยธา วณฺจิตสฺสทปฺเปยฺจเจฏฺฐากฺกเมว รากฺษสํ ॥ ๓๐ ॥
 อสฺสติ โคทาวรฺยา ทกฺขิณฺเณ ตีเร คหณํ กิมีปฺปี
 วนมฺ | ตตฺถ เจฏฺฐากฺกมา นาม รากฺษสํ ปุรทิวสฺสติ |
 ชาตุ วเน ภูมตา เตน โก'ปฺปี พุราหฺมโณ ทฺฤชฏฺวา |
 ธตฺถ สหฺย สฺกนฺธมารุหฺย ทมวทตฺ 'วิปฺร นย มามคฺ-
 รโต ทฺฤคฺชฺยมานํ สรः' อิติ | 'วิปฺร'ปฺปี ภยตฺรสฺส-
 มนา รากฺษสํ สฺกนฺธเณ วหนฺปฺรสฺสติตः | คมนสมเย
 กมลโกมเลา รากฺษสสฺสย ปาเทา ทฺฤชฏฺวา วิปฺร-
 ตมปฺฤจฺจตฺ— มหาปฺรฺช, ตเวเมา ปาเทา คีริยฺส-
 ฤมาราวตีสฺสทเวา ภวตः | กิ ตตฺถ การณมฺ? อิติ |
 โส'วทตฺ— 'วิปฺร, อสฺสติ เม กิมีปฺปี วรตมฺ | ยทท-
 มารุทฺรปาโท น ภูมํ สฺปฺฤคฺคามิ | เตน มม ปาเทา
 โกมเลา ภวตः' อิติ | ตจฺจจฺจุทฺวาทฺมโน โมกฺโขปายํ

เรื่องที่ ๗

คนฉลาดย่อมไม่เปิดเผยความลับของตนแก่ศัตรู
หาไม่จะถูกหลอกได้ความเคียดครั่น เหมือนรากษสชื่อ
จิณฑกรรรม

บนฝั่งใต้ของแม่น้ำโคทาวรี มีป่าชฎอยู่แห่งหนึ่ง
เป็นท่าอาศัยของรากษสคนหนึ่งชื่อว่า จิณฑกรรรม
มันได้มองเห็นพราหมณ์แปลกหน้าคนหนึ่งเข้ามาในป่า
แล้วรากษสคนนั้นจึงจับไถ่พราหมณ์ถามว่า จงนำเราไป
ยังสระน้ำใหญ่ซึ่งเห็นอยู่โน้นที่ พราหมณ์ซึ่งมีใจ
ประหวั่นอยู่แล้ว จึงรีบแบกรากษสขึ้นย่ำแล้วก็ตั้งต้นเดิน
ไป ในขณะที่กำลังเดินไปนั้น พราหมณ์นั้นได้มองเห็น
คันทของรากษสงามประดุจดังดอกศิริยะ (ดอกช่อ) จึง
ถามขึ้นว่า ข้าแต่ท่านมหาบุรุษ เท้าทั้ง ๒ ของท่าน
งามคล้ายดอกศิริยะอันงาม เป็นเพราะเหตุไรของท่าน

จินตยนฺเนว วิปฺรสุตฺตฺสฺรः ปฺราปฺตः | ตโต รากฺษเสนา-
 ภิหิตम्— ‘วิปฺร, ยาวทํ สฺนาตฺวา เทวตามภฺยรรุข
 สฺมาคจฺฉามิ ตาวตฺตฺวयाสฺมาตฺสฺถานานฺน • จลิตวฺยम्’
 อิติ | วิปฺรสุตฺถา กโรมิตฺยาห | ชถ สฺนาตํ ปฺรวฺรฤตฺเต
 รากฺษเส พฺทุธิมานฺวิปฺรคฺจิณฺตยติ สฺม— ‘นฺนํมยํ เทว-
 ตารุจฺฉานนฺตรํ มํ ภกฺษยิषฺยติ | ตททฺไยว มยา
 ปฺลายนํ กรตฺวयम् | น จายมารุทฺรปาทอ มฺหึ
 ปฺลายนํ มํ วฺรตฺถงฺคฺกเยนानุชาวิทํ ปฺรภวติ |’
 อิติ | เอวํ วิจिณฺตฺย มหฺตา เวเคน ปฺลยิตः | มฺหึ
 รากฺษสฺสฺตฺ เตनैว วณฺจิตो นิตานฺตมนวตฺปฺยต ||

รากษสจึงตอบว่า คุณพรพราหมณ์ เรามีพรตอบอยู่ว่า เรา
 จะไม่ถูกต้อนกับพนักิน ในเวลาเท่าของเราเขายก
 เทคนและเท้าของเราจึงงาม เมื่อได้ฟังดังนั้น พรพราหมณ์
 จึงคิดแผนอุบายที่จะหนีจากรากษส เมื่อไปถึงสระน้ำแล้ว
 รากษสจึงพูดกับพรพราหมณ์ต่อไปว่า เมื่อเรายังอาบน้ำแล
 กรายไหวเทพยดาของเราอยู่ ท่านจงอย่าไปเสียจากที่
 พรพราหมณ์จึงรับว่าจะทำตาม ครั้นรากษสลงอาบน้ำแล้ว
 พรพราหมณ์ผู้เจ้าปัญญาจึงตรึกตรองว่า แน่อน รากษสนี้
 มันคงจะกินเราเมื่อสวคมนต์ไหวเทวดาเสร็จแล้ว เพราะ
 ฉนั้นเราต้องหนีมันไปเสียในขณะนี้ ด้วยความที่มันกลัว
 จะเสียพรตของมัน รากษสโง่นั้นคงจะไม่ตามเราผู้หนี
 ไปในเมื่อคันทันยังเขยยกอยู่ เมื่อคิดดังนี้แล้วพรพราหมณ์
 ก็รีบหนีไปเสียโดยเร็ว รากษสโง่ถูกพรพราหมณ์หลอก
 ให้รู้สึกเสียใจเป็นอย่างยิ่ง

กถา ๘

นิจะคุลาณมฺ ปทํ ปฺราปฺย สุวามิโน ทฺวโรหมิชฺชติ |
 มฺหิโก วุยาณฺรตํ ปฺราปฺโต มหฺรํ หนฺตุมฺท-
 — ยต: || ๑๑ ||

อสุติ กสฺมึชฺชิตฺตโปวเน ปรมหํโส นาม มฺหิ: |
 ส กทาจิตฺตกาเกณ หุริยมาณํ มฺหิกคฺคาพกมปฺคฺยตฺ |
 ทฺวณฺณวา จ ส ทยาลุ: สชิวเมว ตํ กากาทฺวิโมจฺย
 นีวารกไณ: โปยิตวานํ | กทาจิสฺสุมฺพกรฺโณ นาม
 พิตฺทาลสฺสํ มฺหิกํ ขาทิตฺตุมฺปฺชาวตฺ | ตํ ทฺวณฺณวา ภีโต
 มฺหิโก มฺหเน: โกรทํ ปฺรวิชฺช: | พิตฺทาลาตฺตสฺย ภยํ
 ทฺวณฺณวา ส มฺหิสฺสฺตโปพลเน ตํ มฺหิกํ พิตฺทาลมกโรตฺ |
 พิตฺทาลตํ ปฺราปฺต: ส มฺหิก: ปฺเรทฺย: กุกฺกุรฺวาทฺต: |
 ตทายี ทฺวณฺณวา มฺหิสฺสํ สทฺย: กุกฺกุโร ภเวตฺตยาห |
 อนฺนเขทฺย: กุกฺกุรฺวาวํ ปฺราปฺต: ส มฺหิโก วุยาณ-
 ฺรทฺวโรหมิชฺชติ | อถ ตํ มฺหิรวุยาณฺรตมกโรตฺ | เหว

เรื่องที่ ๘

เมื่อได้ประสพฐานอันดีแล้ว คนชั้นต่ำมักจะคึกคก
 ทรยศต่อนาย เหมือนหนูตัวหนึ่งได้ประสิทธิเป็นเสือ
 ไคร่ง พยายามจะฆ่าหาฤๅษีผู้ประสิทธิให้

ยังมีคนหนึ่งมีนามว่า บรมหงส์ ได้บำเพ็ญตบะ
 อยู่ในถ้ำไปวันแห่ง ๓ ครั้งหนึ่งแลเห็นลูกหนูตัวหนึ่ง
 ถูกกาไลจิกให้มีความเวทนาสงสาร จึงช่วยไว้ ให้พ้น
 จากปากกาตัวนั้นแล้วเอามาเลี้ยงไว้ แลให้เมล็ดถั่ว
 เป็นอาหาร อยู่มาวันหนึ่งแมวตัวหนึ่งชื่อว่าลัมพะกรรณ
 ตรงเข้ามาจะกัดหนูตัวนั้นกินเสีย เจ้าหนูน้อยพอแลเห็น
 แมวก็มีความกลัว จึงวิ่งไปซุกอยู่ในอกพระมุนี ฝ่าย
 พระมุนีเห็นแมวทำให้หนูตกใจกลัวเช่นนั้น ท่านจึง
 ชุบหนูให้กลายเป็นแมวข้างตัวอำนาจตะขะของท่านนั้น
 ครั้นเจ้าหนูตัวนั้นกลายเป็นแมวแล้ว วันรุ่งขึ้นเกิดมีความ
 กลัวสุนัขอีก พระมุนีเห็นเช่นนั้น จึงกล่าวคำประกาศิต

ทฬาสฺมา มหารุณิณว รุณารุณาวํ ปุราปต: ส มฺหิโก
 นิรุณสฺสททาสฺมา'วรุต | ตมวโลกย 'มฺหิโก' ยํ
 มหารุณิณว รุณารุณ: กุณต: 'ชิตี ชนา: กถปิตุมารณต |
 ตํ กถมาตมโน'กิริติกิริ ศุรุทวา ส กุณตมโน
 วุณินฺตยต— 'ยวทยํ มฺหิรุณิณว ทาวทยํ มม กถา
 น ศานฺติเมษฺยติ | ตเทณํ วุณปาทย นิรปวาโท
 ภาวียามิ' ชิตี | เหว วิณินฺตยนาตมชฺณ: ส กุณต-
 มโน มฺหิ หนฺตุมุทยต: | ตาทุณํ ตํ ทุณฺณวา ส
 มทาทมา สทยสฺสํ กุณตมฺหิ มฺหิโก ภาเวทยาท | ส
 จ มฺหิโก ภูทวา มฺหิณา ปริตฺยกโต ทุณฺณทมิมาตมานํ
 ทรุณนฺนเบญฺจํ คต: ||

อีกว่า เจ้าจงเป็นสุนัข แมวก็กลายเป็นสุนัข ในวันต่อมา
 อีกสุนัขตัวนั้น ไปเห็นพยัคฆ์ตัวหนึ่ง เขาก็ยังเกิดความ
 กลัวอีก พระฤๅษีก็เมกให้สุนัขกลายเป็นเสือโคร่ง
 ข้าง เมื่อหนูตัวนั้นได้กลายเป็นโคบาลำคัยจนกระทั่งเป็น
 เสือโคร่งด้วยความเมตตาปราณีของพระฤๅษีเช่นนั้นแล้ว
 ก็ค่อยเจริญ ๆ ขึ้นโดยไม่มีภัยอันตรายใด ๆ ในสำนัก
 ของพระฤๅษีนั้น จนทั้งหลายเมื่อได้เห็นเสือตัวนั้น ก็
 เอาไปโจษกันว่า เจ้าหนูน้อยตัวนั้นเองพระฤๅษีชุบให้
 เป็นเสือขึ้น พอเสือโคร่งได้ฟังคำเขาเล่าลือก็เคียดแค้น
 นั้น มันเป็นสัตว์อกตัญญูอยู่แล้ว จึงมาตรึกตรอง
 ว่า ถ้าพระมุนียังมีชีวิตอยู่คอยตรายใด เสี่ยงเล่าลือเช่นนั้น
 ก็คงจะมีอยู่ตรายนั่น ดังนั้น เราฆ่าพระฤๅษีเสียเถอะ
 อ้ายที่เขาลือล่ำเลิกชาติของเรามันจะได้สิ้นสกุลเสียสักที
 เมื่อตรึกตรองเช่นนั้นแล้ว เจ้าเสือโง่แลออกตัญญูก็
 พยายามฆ่าพระฤๅษีเสีย ฝ่ายพระมุนีผู้จอมปราชญ์

พอเห็นเจ้าสัตว์แปลงจะทำร้ายเช่นนั้น จึงคาบว่า มึง
จงกลับไปเป็นหนุมานเดิมเถิด เสือโคร่งก็กลับเป็นหนุ
มไป ในขณะนั้นเจ้าหนุไ้ครั้นพระฤๅษีทอดทิ้งเสียแล้ว
ก็ติดตามของตนแล้วไปตามยถากรรม

กถา ๕

กวางี สานุบุตรห : ศาไป มหริณีนํ ปุรวรุตเต |

อปรุท : ปุทรวานาสีจนาปาททศรณ : ปุรา || ๑๒ ||

อโยธยาธิไป ทศรโถ ชาตุ วรุษานิศำย้า วุยา-
 ยามกตุลลีสรมย์ นทิมนุวคจตุ | ตทา กิลาคินนิพิ-
 ไทรวรุษาสลไทรุชคทนุถการิตมภวตุ | ตตุร โก'ยี่
 ยีตุฤปริจรยาปโร มุณิกุมารโ วฤทุชโยรนุโยศุจ มา-
 มายีตุโรวโรเด กมณุตลววา สลั ชคฺวาท | คาคมานุ-
 ธการเว ตตุร เทเศ กิมยี่ จศุรุโย โคจรวิตุมปารยณส
 ราชา ทูราเทว สลคฺรทณศพท ศุรุตุวา หสฺตินัน กมยี่
 ครุชนตมตรกยตุ | ขถ ส ศพทเวธิ ศพทเทคํ สลล-
 ษย นิคิตมาศิวโยปมํ กมยี่ พาณมมฺฤจตุ | ส จ
 ชฏวามณุตลธารินํ วลกลาชินวาสสํ มุณิกุมารํ ปุราปฺย
 มรุมสฺ คาคมํ วิวฺยาร | ขถ พาณวิทฺตตปสฺสวี่ หา
 ทาเตคฺยากรนุทนุสทโย มุรฺฉิตสฺตฺโรปานุเต ภูเม

เรื่องที่ ๕

คำสาปของพระมหาฤๅษีบางที่ก็กลับเป็นประโยชน์
ในอดีตกาลทั่วทศรณผู้หาพระราชบุตรมิได้ พอถูกสาป
กลับมีราชบุตรอีกหลายองค์

กาลครั้ง ๑ ในราตรีแห่งฤดูฝน พระเจ้าทศรณกษัตริย์
แห่งพระนครอโยธยา มีพระหฤทัยผูกใจในการล่าสัตว์
จึงเสด็จไปสู่ฝั่งแม่น้ำสรยงที่ ในกาลครั้งนั้นพิภพโลก
กำลังมืดทึบด้วยเมฆหมอกอันตกลง ยังมีบุตรมนั้หนุ่ม
คนหนึ่งซึ่งตั้งหน้าบำเพ็ญบิณฑุพรต ถอนน้ำเต้าลงไป
ตักน้ำเพื่อประโยชน์จะนำมาให้แก่บิดามารดาซึ่งแก่ชรา
แลจักษุชบด ก็แลประเทศที่นั้นกำลังปกคลุมไปด้วย
หมอกมืดมัวยิ่งนักจะแลดูสิ่งใดไม่เห็นเลย พระเจ้าทศรณ
ได้ทรงสดับเสียงบุตรฤๅษีตักน้ำแต่ไกล เข้าพระทัยว่า
เสียงหัตถิน พระองค์สัทธิทรงอำนาจฤๅษีเรียกว่าศัพท
เวธี คือวิชายิงธนูตามเสียงที่ปรากฏ ดังนั้นพอพระองค์

นิปปาท | มนุสฺสยสฺสเยวากุรณฺทชฺชนิมากุณฺหย วชฺเชเวเห
 หุตฺติ สมหโต ราชา ยาวตฺถสฺนินาย ปศฺยติ ทาวน-
 มฺนิกุมาโร พาณวิทฺโธ ทฺฤณฺณฺหะ | หนฺต ! ส ราช
 กิ กโรตฺ ? ธฺมมคฺคิสฺสย ทสฺสย มหาทฺมาโน'ปฺริหาร-
 ไย'บมธฺโม'ชฺฌานาตุสฺสวฺตฺตฺ : | เกวลํ มุถตฺตฺ
 เหว ปิศา นิตานฺตํ โศกสาคเว มคฺชนฺ : | ธธาส-
 นปฺราณนิรฺยาณเณ มฺนิกุมาเรณ สมนฺพิทฺธิสฺสทฺตฺตฺพิตฺโต
 สกํคํ คคฺวา สาชฺฌาญคฺปาทํ ปฺรณมฺยาตุมกฺกตฺตฺ
 ยถาวนฺนิเวทฺย กุฏฺถาณฺชลิสฺสทฺสฺเสา | เอกปฺตุเวา ชฺรา-
 ชฺริธฺเณ นิตานฺตมคฺกเทา สฺตฺยาตฺตฺตฺชฺวเฑา มฺนิทฺพิ
 วา กิ กุรฺตฺตาม | ปฺตุวโศเกนาตุมมรณํ สฺนิตฺตํ นิร-
 จินฺตฺตาม | ธธ จ ราชานํ 'ปฺตุวโศกานมฺริเยธะ' ธิตฺ-
 ยคฺปตาม | ปฺริ ส ศาปสฺสทสฺสย มหิปปเทะ ปฺตุวหิณฺสย
 สานฺคฺวหฺ เหว พญฺว | เหว ปฺราปฺตฺศาป : ส ภูโป'-
 วณฺธฺเยน ทจฺฉาเปนาตุมน : ปฺตุวโรตฺตฺตฺ คยา จาตุ-

ทรงกำหนดประเทศทิศทางเสียดงแท้แล้ว จึงทรงบิ
 ไปซึ่งลูกธนูอันชำร่วยอาบด้วยยาพิษมีปลายอันคมกริบ
 ลูกธนูนั้นก็แล่นไปถูกลูกพระมนซึ่งมีเคียวทรงไว้ซึ่ง
 มณฑลชฎาแห่งหนึ่งพัวคณาแลบ้านปอ ฉะเพาะที่หมาย
 ถึงอันตรายแก่ชีวิต บุตรพระดาบสเมื่อถูกลูกธนูแล้ว
 ก็เปล่งกระแสเสียดงอันน่าสงสารออกมาคำหนึ่งว่า โอ
 พ่อเจ้า ถึงนี้แล้ว ก็ล้มสลบลงกับพื้นปดพิ พระเจ้าทศรถ
 ใต้ทรงสทียเสียดงกรแสงแจ้งว่าเป็นเสียดงมนุษย์ ก็มี
 พระหฤทัยประทุประหารด้วยวัชระ พระองค์ก็รีบเสด็จ
 เข้าไปทอดพระเนตรในที่ใกล้ ใต้ทอดพระเนตรเห็นมนิ
 กุมารอันต้องศรสลบอยู่ เขาก็เมื่อถึงแล้วพระองค์จะรู้
 ว่าจะทำอย่างไรเล่า เขาผู้มีคิลมีธรรมมีใจบริสุทธิ์มา
 ประสยไซคร้ายไม่เป็นธรรมเพราะความมีคัมมิไม่รู้สกล
 โทษเช่นนั้น มีอย่างเกี่ยวแต่บิดาของเขาซึ่งลูกตายจะต้อง
 หมกมุ่นอยู่ในห้วงทะเลใหญ่ กล่าวคือความโศกหาสิ่งจะ

มนः गृध्रतारुतं मन्यमानो निश्नक्ति चकाम | गृ-
 मेधे च विमानेऽप्युत्तम्ये नृपस्य कुण्डलस्य प्रसाधेन
 पुत्रवेषमिच्छन् ज्ञाय रागात्किञ्चनः पुत्रवानवाप्य गृ-
 ध्रतारुतो हवः |

ข้องกันมิได้เท่านั้น สักครู่หนึ่งพระเจ้าทศรถก็ระลึกได้
 ถึงเสียงทมนกกุมารเปล่งออกมาเมื่อจะใกล้ตายหมายถึงพ่อ
 พระองค์จึงเสด็จไปถึงสำนักพระมุนีผู้วิเศษ ทรงทำความ
 เคารพบนอบประคอบด้วยองค์ ๘ ประการ ประคอง
 อัญชลีแล้วแถลงเหตุที่เป็นมา เชอก็เมื่อเช่นนั้นท่านมุนี
 ชราผิวเมียทั้งสองจะทำอย่างไรเล่า ทวีหรือก็แก้
 คร่ำคร่าว่าไม่สามารถจะเลี้ยงรักษาตนของตนได้ ที่มีชีวิต
 อยู่ทุกวันนี้ก็อาศัยยุบตรปรณินิบัติเลี้ยงดู ตั้งแต่บัดนี้มี
 แต่โคกาค้วยพลัดพรากจากบุตร กว่าจะสิ้นสขุชีวิตโดย
 ไม่ต้องสงกา ด้วยความกลัวมกลักขัตต์แน่นหนาแห่ง
 ท่านมุนีทั้งสองดังนี้ จึงเลยศำปแข่งพระเจ้าทศรถว่า
 ขอให้ท่านต้องตายเพราะโคกถึงลูกเหมือนกันเวลานี้ อย่า
 ให้แคล้วไป การศำปพระเจ้าทศรถผู้ไร้มิตรให้ตาย
 เพราะบุตรนั้นก็กลับเป็นประโยชน์โดยแท้ (คือแปลว่าจะ
 ต้องมีบุตรเสียก่อนจึงตาย) พระเจ้าทศรถถูกศำปเช่น

นี้แล้ว ทรงเข้าพระทัยว่าคำคำป็นั้นคงจะไม่เป็นหมัน
 คือพระองค์จะได้พระราชบุตรอย่างหนึ่ง เมื่อพระราชบุตร
 เกิดแล้วชื่อว่าพระองค์ได้ทำประโยชน์อย่างหนึ่ง ทรง
 ดำเนินงั้นแล้วก็เสด็จกลับพระนครของพระองค์ ต่อมา
 พระองค์ก็ทรงทำพิธีชยบุตร ด้วยอำนาจพรประสาทของ
 พระฤคย์คฤงค บุตรพระวิภาณชก พระองค์ก็ได้พระ
 ราชบุตรทั้ง ๔ มีพระนามเป็นต้น ชื่อว่าพระองค์ได้ทำ
 ประโยชน์สมปรารถนา

หนังสือมหามก

294.3 1883

ก 122๗

น. 33 บ. 1635 1

กถา ๑๐

อุตฺตโร น ทาทวโย ยาทุเค ตาทุเค นเร |
 มุรฺขานูปทิกฺคนํกํคานุปฺรา สฺถิมฺโข หตः || ๑๓ ||
 อสฺติ ปมฺปายาสฺติเร มหानํ คาลมฺลิตฺรः | ตสฺย
 ศาขายํ พทฺโธ วิหคฺมาः ปฺรติวสนฺติ | ตตฺร ชาตุ-
 เหมนฺตสฺมยः ปฺราปฺตः | เหมนฺตเมฆาक्षํ กรฺमेณ
 ปฺรวรณฺติมารณนฺต | ตทानी วรฺษาหตาः เกวํ ศา-
 ขามฺฤคาः คีตฺวาเตน พาทิตาः คาลมฺลิมฺลมาคตาः |
 เต คีตฺตราณาย วหฺนิมนฺวิษฺยนฺโต'ยํ นาลณนฺต | ตถ
 ไทः คาลมฺลิมฺลเ วหฺนิกณฺสฺสทฺตฺตานि คฺฤชฺชาณฺตานि
 วิกัรฺณานิ ทฺฤชฺชานि | ตानी ๑ ปฺณชฺชिภฺตฺตฺย ते มฺรฺตฺวา
 วหฺนิวาลฺลยา ฉฺชกฺรฺตฺมารณนฺต | ตาทฺตฺคํ เตยฺม
 วฺฤถายาสฺมาโลภฺย ศาขาสฺตฺติः สฺถิมฺโข นาม วิห-
 คสฺสฺตานวฺมฺปาทิกฺค- 'โภ : กิเมวํ วฺฤถาปฺริศฺรมः ก-
 รियเต ? | 'ไนเต วหฺนิกณः | กิ तु ตตฺสทฺตฺตานि

เรื่องที่ ๑๐

ไม่ควรบอกอุปเท่ห์ให้แก่คนทั่วไป นักชื้อสุภูมิข
 บอกอุปเท่ห์ให้พวกลิงโง่ กลียถูกฆ่าตาย
 ยังมีคนโง่ใหญ่ต้นหนึ่งยืนอยู่บนฝั่งแม่น้ำข่มป่า ผุง
 นกต่าง ๆ เป็นอันมากได้ทำรังอาศัยอยู่ตามกิ่งเป็นเวลา
 นาน ครั้นถึงเหมันตสมัย หิมะก็โปรยปรายลงมามาก
 ขึ้น ๆ ทุกที ในกาลนั้นยังมีลิงพวกหนึ่งถูกหิมะเบียด
 ไปหมด เติรฝ่าลมหนาวมาถึงโคนต้นไม้ขึ้น มาทว่า
 พวกมันจะพยายามหาไฟผิงเพื่อกันหนาวก็ตาม แต่ก็
 หาไม่ได้สมปรารถนา ในที่สุดพวกลิงได้พบเมล็ดคูนอัน
 มีสีคล้าย ๆ ถ่านไฟเกลื่อนอยู่ตามโคนต้นไม้ พวกลิงโง่
 จึงได้พยายามเก็บเมล็ดคูนเหล่านั้นมากองก่อไฟเข้า
 ฝายนักชื้อสุภูมิซึ่งอยู่บนกิ่งไม้มองเห็นพวกลิงพยายามติด
 ไฟเสียแรงเปล่า จึงร้องบอกลงไปว่า นี่แน่ะ ทำไมท่าน
 จึงอุตส่าห์ติดไฟโดยเสียแรงเปล่าเช่นนั้นเล่า เมล็ดคูน

คุญชาณานิ | น ไชโต: ศีตรกษา ภวติ | ตทณ-
 วิษุคำ โก'ปี่ นิรฺวาโต เทศ: กิมปี่ คิริกนฺทรวา |
 อทฺถายี เมฆา: สานฺโฆปา ทฺถศฺยนฺเต |' อิติ | ต-
 ณฺรฺตฺวา โก'ปี่ มฺรฺโฆ ชรชฺวานรฺสฺตมาห—'โภ: สฺถิ-
 มฺข, กิเมวมฺสฺมานปฺยุปฺทิสฺส | คุณฺธึ ภว | โน เจต-
 ุกลายภงฺคํ วิทาย นาคยิษฺยามิ' อิติ | สานฺเจทมฺรฺยเต
 วาหฺมึ ศฺรฺทฺธาสเมตสฺย ปฺฤจฺจตฺตฺจ วิเศษฺต: |
 ศฺรฺทฺธาสินฺสฺย ตฺ ปฺโรกฺตมรณฺยรฺทิตฺโตปมม || ๓๔ ||
 อิติ |

เหว มฺรฺชวานรฺสฺย วณฺํ ศฺรฺตฺวายี ปฺรหิไตยิ
 สฺถิมฺข: ปฺนรปฺยุปฺเทษฺญมารภต | ธถ โกปาวิชฺโฆ
 ชรชฺวานร: ศาขามฺคปฺลฺลฺกฺย พฺลตฺตฺสฺถิมฺขํ คุณฺทิตฺตฺวา
 ศิลา ยามาสุผาลฺย คตาสฺมกโรตฺ ||

เหล่าน้ำมันไม่ใช่ของสำหรับคิดไฟนี้ ทั้งเมล็ดก็นคงจะ
ไม่ลุกโพลงมากจนถึงกับจะป้องกันความหนาวของท่าน
ได้คอก พวกท่านควรไปเที่ยวหาสถานที่ ๆ ปราศจาก
ลมหรือตามถ้ำซึ่ง ที่ตรงนั้นมันออกเต็มไปด้วยหิมะทั้งนั้น
เมื่อได้ฟังนกบอกดังนั้น ถึงแก่งไถ่หนึ่งจึงร้องตอบว่า
แน่นะนกสีมูซ ทำไมเองจึงมาแนะนำเราเช่นนั้นจึง
ถ้าหาไม่เข้าจะรือรังของพวกเจ้าให้พังหมด นี่ตรงกับ
สาธชนกล่าวไว้ว่า

ควรพูดแต่แก่ผู้ที่เขาเชื่อถือ เมื่อเขาถามจึงค่อย
แสดงให้วิเศษต่อไป ถ้าเขาไม่เชื่อถือแล้วคำที่พูดนั้น
เหมือนกับพูดในป่าวิญญูสงัดไม่มีคน ดังนั้น

ถึงแม้ว่าจะได้ ยินถึงไถ่พวกมาเช่นนั้น นกสีมูซผู้
หวังประโยชน์ต่อผู้อื่นก็ยังร้องเตือนลงไปอีก ซึ่งทำให้
ถึงแก่งนั้นโกรธมาก จึงวิ่งขึ้นไปยังกิ่งไม้ขึ้น จันนก
สีมูซฟาคก็ยกอันหินโดยแรงจนถึงแก่ความตาย

อนาคตวตฺถํ จินฺตามลํภาวุํ กโรติ ยะ |

อสุติ กุสุมปุระ สวภาวภูตปุโร นาม ทริทุโร
 วิปุระ | เตน ภิภษารุชิตะ สกตภิรภูตเคโยะ ปุริโต
 ฌนฺ : | คัม ฌนฺ นาคทนเค ลมพิตุวา ราชูเรา
 ศยนคตสุตเมว ฌนฺ ปคฺยนนจินตยต- ‘หนต ฌนฺ’ ย
 สกตภิ : ปุโรโณ วรุตเต | ยทิ ทูรภิภษํ ภาติ ตทา-
 เนน วิภวเตน รูปกาณํ ศคํ ลภเยต | เตน มยา-
 ชาติวํ ภเวตวํ | ตาภา ฌ ฌาณมาสิภปรสวภา
 มหทญฺถ ภาวิษยติ | เตน วิภวเตน สุวรณศคํ ลภ-
 เยต | ตตศ ฌ เตน พทวาทวํ ภเวตวํ | ตาภา
 พทวํ ภา : ปุรสฺสเยรณ | เตยํ วิภวตฺตปฺรภคํ สุ-
 วรณํ ภาวิษยติ | เตน ฌตฺ : ศคํ คฤทํ ลปฺทยเต |
 อนนตรํ กคฺคิทพราหมณ : สุวเมว มม คฤทมาคคฺย

เรื่องที่ ๑๑

ผู้ใดคิดเพลินไปในสิ่งที่ยังไม่มาถึง (คิดสมมุติบ้า)
ผู้นั้นจะได้รับความเดือดร้อน ทุกข์ทรมานของเท็กโสม
กรรมซึ่งต้องเสียทนเค็มเพราะคิดลวงหน้ามากไป

ในปริกัสม มีพราหมณ์เชื้อญิโยคน ๓ มีนามว่า
สวภาวฤๅณ แกมีหม้อใบ ๓ บรรจเต็มไปด้วยเค็มแฉะ
อาหาร ซึ่งแกขอทานเขามาได้ วัน ๓ แกแขวนหม้อ
ใบนั้นไว้ที่หัวตะปข้างฝา พอตกเวลาสนธยาก็เข้านอน
และมองดูหม้อที่แขวนไว้นั้น จึงรำพึงว่า อา เรามีแฉะ
อยู่เต็มหม้อ ในยามเช้ายากหมากแพงเราอาจจะขายได้
๒ ตัว แฉะ ๒ ตัวนั้น
จะมีลูกเพิ่มชนทุก ๆ ๖ เดือน ก็ะกลายเป็นแพะฝูง
ใหญ่ขึ้น เราจะเอาแพะเหล่านั้นไปขายพอได้เงินสัก
๓๐๐ เหรียญทอง เราจะเอาเงินจำนวนนั้นไปซื้อแม่ม้าไว้
๒ ตัว แม่ม้าจะมีลูกอีกมากมาย เราจะขายได้เงินทอง

สุรย์บำ สุกีล่ำ กนุ่ยบำ ปรยขุเฉตฺ | ทสฺยบำ มม ปุตุโร
 ภาวิษฺยติ | ทสฺย โสสมศฺรเมติ นาม กริษฺยามี | ส ๑
 ทวิหายโน ชานุจฺจกรมณสมฺภูโต ภเวตฺ | กทาจิต-
 หมศฺวศาลายามุปวิศฺย ปุสฺสตกมวโลกเขยฺยม | ตทา
 ชานุจฺจโร พาลกः สกฺตฺยหฺลํ มามุปคฺขุเฉตฺ | ตโต'หิ
 ชาตโกโป ภารุ่ยว ภาวิษฺยามี 'คฺฤหาโณนํ พาลกมฺ'
 อิติ | สามี คฺฤหคฺฤตฺยวฺยคฺรา สทฺโย มม วณํ น
 กริษฺยติ | อนนฺตรมหิ กุปฺตี: สมฺตฺถาย ปาทาภุ่ยว
 คํ ปรุหเรยฺม |' อิติ | เอว จินฺตยตา เตน มฺเณน
 ตถา ปาทปรุหาโร ทตฺตः | ยถา สกฺตฺยปฺรุโณ มฺฤทฺ-
 ฆณฺฏ: | ภคฺน: | อถ นษฺฏมฺลชโน วิปฺโร มหตานุคฺตา-
 เปน ปิ'ทิตฺโ'ภเวตฺ ||

เปนอนเนก แล้วเราจะเอาเงินจำนวนนี้ไปสร้างบ้านอย่าง
 ใหญ่ มีระเบียบ ๔ ด้าน ภายหลังพราหมณ์ทั้งหลาย
 ก็จะมาหาเราที่บ้าน และยกลูกสาวที่สวยงามให้
 เป็นภรรยาเรา จะมีบุตรกับเรา เราจะตั้งชื่อบุตรว่า โสณ
 ศรม เมื่ออายุบุตรได้ ๒ ขวบ พ่อจะคลานได้ ในบาง
 เวลาเราจะเข้าไปอ่านหนังสืออยู่ในโรงม้า บุตรน้อยก็จะ
 คลานเข้าไปหาเราด้วยความยินดี เราเห็นบุตรน้อยเข้า
 มาในโรงม้า เกรงว่าจะเปนอันตราย เราก็โกรธร้องบอก
 ภรรยาออกไปว่า เจ้าจงมารับลูกออกไปเถิดวัน ที่นั้น
 ภรรยาเราซึ่งกำลังสวดอยู่ด้วยการงารในเรือน ไม่ได้
 ยินคำสั่งของเรา เราก็โกรธมากขึ้น ยกเท้าขึ้นเตะ
 ภรรยาทันที เมื่อพราหมณ์เจ้าเมามัววิคเพลินอยู่เช่น
 นี้ทันรู้สึกก็ยกเท้าเตะไปถูกหม้อที่ใส่แป้งนั้นแตกทำลาย
 แป้งที่ไต่ไว้เพนทุนนั้นก็กระจายแปดเขื่อนหมดไม่มีเหลือ
 พราหมณ์นั้นได้รับความโทมนัสเพนกำลัง.

กถา ๑๒

เกจิบุสฺสวภฺตฺตฺไยวณฺณยนฺเต ปฺรภโวปฺยพหุสฺสฺสฺสฺสฺส : |
 ภาษานฺตฺรปรีชฺฌานาตฺตฺไวลิงฺคณฺนิโก ยถา || ๑๖ ||
 ตฺริลึงฺคเทคํ ทาโมทโร นาม กศฺจนฺ ธนฺนิโก พฺภว |
 ส ๑ ตฺไวลิงฺคิเมกาเมว ภาษํ ชานาติ | ตสฺย คณ-
 กสฺส |
 กสฺส |
 สมนฺยคฺชานาติ | ชาคฺ ทฺวิทฺท : กศฺจิทฺททฺรชาลิก :
 ปฺรโภทฺทาโมทฺรสฺสฺส ปฺรโต นิชํ กลาเกาศลฺมทฺรศฺยตฺ
 ตฺท ๑ ทฺฤชฺฌวํ สํคฺษฺโณ ธนิก : ‘โชนฺทฺรชาลิกาย ทศ
 ปณฺนา ทิยนฺตาม’ อิติ คณกมาทิสฺส | ส ตฺ ตเถตฺ-
 ยุกฺตฺว ตโมทฺรชาลิกํ โภคาการํ นิตฺว ปณฺเมกํ
 ตสฺสไม ทตฺตฺว นว ปณฺนํสฺสฺสฺสฺสฺสฺส | โชนฺทฺร-
 ชาลิกสฺสฺส ปฺรภุสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส ‘ปฺรโภ, เขกเมว ปณฺ
 คณก : ปฺราทาท’ อิติ ทฺวิทฺทภาษา ย ภาษมาณ : ปณฺ
 ตสฺสไม ปฺราทฺรศฺยตฺ | ทฺวิทฺทชานาน : ส ธนฺนิโก

เรื่องที่ ๑๒

คนมั่งมีบางพวกที่ได้เล่าเรียนน้อย หูตาไม่กว้าง
ขวาง มักจะถูกคนใช้ของตนหลอกลวง เศรษฐี
ชาวเมืองไทรลิงคคน ๑ ถูกบ่าวของตัวหลอก เพราะ
ไม่รู้ภาษาอื่นบ้าง

ในพระนครไทรลิงค มีเศรษฐีผู้หนึ่งมีนามว่า
ทาโมทร รู้แต่เพียงภาษาของชนชาวไทรลิงคเท่านั้น
ส่วนเสมียนของเขาเรียกว่า ๒ ภาษา คือภาษาไทรลิงคแล
ภาษาทรวาทิ แลภาษาอื่น ๆ อีก บ้าง คราวนั้นมีนัก
เล่นกลชาวเมืองทรวาทิคน ๑ ได้มาแสดงวิชาเล่นกล
อย่างเชี่ยวชาญให้เศรษฐีทาโมทรดู เศรษฐีทาโมทร
เมื่อเห็นกลที่เขาแสดงนั้นก็ชอบใจจึงสั่งเสมียนให้เอาเงิน
ให้คนเล่นกล ๓๐ ปณะ เสมียนคนนั้นรับคำแล้วก็พา
คนเล่นกลนั้นไปที่คลังเงิน เอาเงินให้แก่คนเล่นกล
ปณะ ๓ ส่วนอีกเก่ายปณะนั้นเขาเข้ากระเป๋าคคนเสีย ชาย

คณกมาหุย ‘กิเมษ ภาษเต?’ อิตฺยาปฺฤตฺต | ส
 ตฺ อีมาเนวํ ตฺวโรลึงฺคฺยา ปฺรตฺยภาษาต—‘สฺวามินฺ, ภวตา
 ทตฺเตษฺ ทศสฺ ปณฺเษ กาลเมณํ ปณฺมาทายานฺโย
 ทียตํมิตฺ วิชฺฌาปยติ’ อิติ | ตฺตฺตฺตฺว ปฺรฏฺไรวิน-
 ทฺวชาลิกํ ทานลพฺพเชโนรฺทนต์ปรีกฺษกํ มนฺยมาโน
 อิกฺกฤตฺวาน | โส’ปฺยตฺตฺปโต วิลกฺษศฺ คตः | อโต
 พหฺวิษฺ ภาษาสฺ ปรีชยः ศฺเวยาน ॥

ผู้เล่นกลจึงกลับไปหาเศรษฐี ชูเงินปดะ ๑ ให้ดูแล้ว
ก็พูดเป็นภาษาทรวาทว่า ข้าแต่ท่านเศรษฐี เสมียน
ของท่านให้เงินข้าพเจ้าเพียงปดะ ๑ เท่านั้น เศรษฐีไม่รู้
ภาษาทรวาทจึงเรียกเสมียนออกมาแล้วถามว่า เจ้าคน
เล่นกลพูดว่าอะไร เสมียนเจ้าปัญญาจึงตอบเป็นภาษา
ไทรลึงคี่ว่า ข้าแต่นายปดะ ๑๐ อันที่นายให้ไปนั้นเป็น
ของเก๊เสียอันหนึ่ง เขามาร้องว่าขอให้ให้ปดะที่แท้แก่
เขาไหม่อีกอัน ๓ เศรษฐีได้ฟังดังนั้นจึงคิดว่า เจ้านมา
ตรวจตราของที่เขาให้เป็นรางวัล เหมือนกับคนขอทาน
ขอโคไค้แล้วยังต้องตรวจพันโคอีกเล่า เลยตวาดเขา
เจ้าคนเล่นกลนั้น คนเล่นกลรู้สึกไม่พอใจแต่ไม่รู้ว่าจะ
ทำอย่างไรจึงเกิรกลับไป ทั้งนี้บุคคลควรศึกษาให้
ทราบไว้หลาย ๆ ภาษา

กถา ๑๓

นिरเปกฺโข น กรุทฺโธ โภจฺจํ สฺวามิ กทาณ |

นिरเปกฺโข ปฺรภํ กุฏฺฐวา วเน นฺธฺวํ พินฺทลคฺคํ || ๑๗ ||

อสุติ คนธมาทเน ทฺวาทนฺโต นาม มหาปรากฺกรมः
 สหः | คสฺยํ คุทายํ นิทฺวณฺสฺย โภ'ยิ มฺหโก พินฺท-
 ทาคคฺย เกสฺวาคฺคฺวณิ ปฺรคฺยหิ ฉินฺทฺติ สฺม | เอ-
 มสฺสกุณฺณมฺหเกณ จฺฉินฺทฺยมานํ เกสฺวํ ชฺวณฺทฺวา ส
 กทาจิตฺตํ โท ชาทः | ปฺรํ พินฺทคํ ทมสฺสमानः กิมปิ
 ปฺรติกรฺตุมฺปารยณฺเนวํ วุจฺจिनฺทคฺคํ—

กฺษฺมฺทฺรศฺคฺทฺรฺวเวทฺยสฺส วิกฺลมาคฺคฺส น ลภฺยเต |

ตมาหนฺตุํ ปฺรสุทฺถารฺยः สทฺถคฺคฺสฺสสฺย โสณิกः || ๑๘ ||

อิติ |

เอวํ วิจฺจินฺทคฺย กมฺปิ คฺรามาณํ พินฺทลํ ยทฺตเนนํ นย-
 มาสทาเนน คํ โปษยนฺนรฺกฺษคฺ | โส'ยิ สหํ สฺวามินํ
 ปฺราปฺย นิรฺกฺโธ คุทายามวสคฺ | มฺหกคฺจ พินฺทล-

เรื่องที่ ๑๓

นายผู้ไม่เหลียวแลขว้าว ไม่ควรระคบเขาเป็นนาย
แมวไปฝากตัวต่อราชสีห์ซึ่งไม่เหลียวแลดู ก็ถึงความ
พินาศในชั่ว

มีราชสีห์กล่าวหาญตัวหนึ่งชื่อว่าทรรทนต์ อาศัยอยู่ใน
ในเชิงเขาคันธมาถน์ เมื่อเวลาราชสีห์นอนอยู่ในถ้ำมี
หนูตัวหนึ่งออกมาจากปล่องกตสรวัยคอราชสีห์นั้นเนื่อง ๆ
ราชสีห์รู้ว่าหนูมากกตสรวัยคอตนเนื่อง ๆ ดังนั้นก็โกรธ
เป็นกำลัง แต่หนูมันหนีเข้าปล่องเสีย ราชสีห์ก็ทำ
อะไรแก้แค้นไม่ได้ ราชสีห์จึงคิดในใจว่า ศัตรูตัวเล็กๆ
ผู้ที่มีร่างกายโตใหญ่ ย่อมหาอูยายกำจัดยาก จะต้อง
หาเสนาที่มีกำลังคล้าย ๆ กันมาฆ่ามัน เมื่อคิดเช่นนั้น
แล้ว ราชสีห์ก็พยายามหาแมวบ้านอื่นเข่งตัวหนึ่ง หา
เนอสถให้แมวกินทุกวัน ๆ จนแมวนั้นยกเอาราชสีห์นั้น
เป็นนายของตนอาศัยอยู่ในถ้ำกับราชสีห์โดยปราศจาก

เยน น พิลานนิःสฤตः | เทน สี่ไห นิคฺจินฺโต
 นิทฺราสุขมนฺวรวตฺ | อถ กทาจิคุญฺชยา ยีจิโต
 มฺหโก'คฺคยา พิลานนิःสรวพิทาเลน คุฤหิโต ภก-
 ษิตศฺ | คทวโลกุย ฤฤตพฺพนः สี่ไห พิทาลมนุญฺยคุ-
 มควา ตสุยาหารทาเน มนุทาทโร'รวตฺ | อยเมว ฯ
 ตสุย คุณः ยทฺทินิ พิทาลํ พลानฺน ภกฺษิตวานฺ |
 อถาสวาทาราภาเวน ทฺรพฺโล คุหาया นิษฺกรมฺย
 คุวามาย คุณฺนเกนयी วฺยาฆฺรเณ พลาทฺคุฤหิตฺวา
 ภกฺษิตः ॥

ภีย หนูไต่กลิ่นแมวก็มีความกลัวไม่กล้าจะออกมา
 ภายนอกไต่ โดยเหตุนี้ราชสีห์จึงหมดความรำคาญ
 นอนไต่เป็นสุข อยู่มาภายหลังหนูนั่นออกอยากเต็มทีเข้า
 ก็โผล่ออกมาจากปล่องแมวก็ตะครบกินเสีย ราชสีห์
 เห็นแมวกินหนเสียแล้ว เหตุที่ตัวไม่รู้คุณแมว เห็นว่า
 แมวนั้นไม่มีประโยชน์แล้ว ก็ไม่เชื่อเพื่ออาลัยให้อาหาร
 แก่แมวอีกต่อไป บุญคุณยังมีที่ราชสีห์มิได้ช้ำกินแมว
 เสียอีก แมวตัวนั้นเมื่อไม่มีอาหารกินก็อดดมโซ่ ออก
 จากคูกายหน้ามาสู่บ้าน พบเสือเข้าที่กลางทาง เสือ
 เลยตะครบกินเสีย

[illegible]

เรื่องที่ ๑๔

การหักมานะ (คือเขาะเขี้ย) คนผู้มีมานะ กลับ
 ทำให้เป็นมงคลก็มี เหมือนอนันตภักฏักวักถูกเขาเขาะ
 เมื่อยังหนุ่ม เลยมานะเวียนเป็นนักปราชญ์อย่างวิเศษได้
 ในแคว้นแคว้นโจลรัฐ มีกวีผู้หนึ่งชื่ออนันตภักฏัก เมื่อ
 ยังเยาว์อยู่มิได้รับความศึกษาย่างใดเลย เขามีพี่น้อง
 อีก ๒-๓ คนล้วนแต่ศึกษาศาสตร์วิชาคมเขี้ยวชาญทั้งหมก
 ในบ้านของเขาทั้งผู้หญิงและผู้ชายพูดภาษาสันสกฤตกัน
 เสมอทุก ๆ วัน วันหนึ่งได้ร่วมหม่กันรับประทานอาหาร
 ในระหว่างพี่น้องของเขา อนันตภักฏักจึงบอกกับภรรยาว่า
 ทิฆิมานย (หยิบเนยให้ฉันที) ซึ่งเขาควรจะพูดว่า
 ทอชยานย (ตามหลักไวยากรณ์) ภรรยาฟังแล้ว
 ภรรยาของเขาเหล่านั้นได้ฟังคำพูด (ผิดไวยากรณ์) ว่า
 ทิฆิมานย ก็พากันหัวเราะ การหัวเราะนั้นทำให้
 อนันตภักฏักแลภรรยาของอนันตภักฏักเกิดความละอาย แต่

ตกรฺมานเขติ วากฺยารุโธ' อิติ | เขวมภิชาย ปตฺย-
 สฺตกรฺ ปรุชฺเวยยตฺ | โส' ยี สุวาชฺฌานมฺลํ ปราก-
 วมสทฺธานโน' วฺยตฺปนฺนมาตฺมานํ คุรฺหณนฺนตฺรลฺลชฺชิ-
 ตสฺสเทมฺภํ มุชฺฌมภิวักฺกมิตฺตมาปรายนฺโภชนานนฺตฺรเมว
 เทศานตฺร คตฺ: | สากฺ ฆะทฺมฺจฺยเต—

ปฺรารณํ วายี ปริตฺยชฺช ฆานเมวภิกฺษตฺ |

อนิยฺโย ภวติ ยฺวราโณ ฆานสฺสทฺวาทฺนตฺรตฺรการกมฺ || ๒๐ ||

อิติ | ตตฺร ๑ กมฺยํ ปณฺชิตมณฺนิมฺปาสฺย ตตฺปร-
 สาเทน สมฺภิกตสฺสกลศาสฺตฺร: กาวฺยนิรฺมาณธฺรฺรึณ:
 กวฺรชฺายตฺ | ธตฺ ๑ วิทฺวตฺปรียสฺย กสฺยายี มหิปรฺเท:
 สภา คตฺ: | ส จาสฺย นิรฺติคฺยํ ปาณฺชิตฺยํ กวิตฺวํ
 ๑ ปริชฺฌาย ปรํ ลํคฺยฺย พหฺฐา ลํมานฺย สฺวสฺสาชฺยา:
 ปฺรชฺฌานปณฺชิตเมวมกโรตฺ | อิตฺถํ เตน ภูปฺาเลน ภูชิตฺ:
 กํจิตฺกาลมตฺติวาทฺหฺย พนฺธฺตฺรคฺนลาลสฺ: สฺวเทคฺชิตฺมิชฺฌา
 วาชฺเณ นฺยเวทยตฺ | วาชฺายีคํ คมฺชนฺตฺรุมภิโรปฺย

ภรรยาของอนันตภักมีหัวพริบคิจะนั่งคุกเข่าห่มระเบาะ
สามไม้ไผ่ จึงพูดกับคนเหล่านั้นว่า คุณรทนต์ทั้งหลาย
ทำไมท่านทั้งหลายจึงพากันห่มเบาะสามไม้ข้าพเจ้าเช่นนั้น
สามไม้ของข้าพเจ้าได้พูดว่า ทถิ มานย (อย่าเอาเนยมา
ให้ฉัน) ต่างหาก ถ้าเอาประโยชน์นั้นมาแยกเป็นคำ ๆ
ก็ได้ คือ ทถิ เนย, มา ไม่ อย่า, อานย เอามา, ก็คือ
หมายความว่า (ห้ามไม่ต้องการทถิ) เอนมเปรี้ยว
มาให้ฉัน เมื่อภรรยาขอกรับแทนเช่นนั้นแล้วก็หยิบนม
ส้อมมาให้สามไม้ อนันตภักถูกเบาะเพราะความโง่ของตน
จะทำไมรู้ไม่เสียไม้ไผ่ เขานึกคิดตัวเองที่ได้เล่าเรียน
น้อย แลเกิดความละอายขึ้นในใจ จนไม่สามารถ
จะสบหน้ากับผู้ใด พอเสร็จการเลี้ยงแล้วก็รีบหนีไปสู่
ต่างประเทศ เหตุนี้นักปราชญ์จึงประพันธ์คาถาไว้ว่า
ถึงจะเสียชีวิตก็จงรักษาความนับถือไว้อย่าให้เขาถูก
หมิ่น

วิวิไธยวิทวทวิรุไทรลัฏกขย สเมตตาลัม สปริชนัม คัม
 ชนุณญัม ปุเรชยามาส | ส จ ปริมาณนุทตุนุทิล:
 สวคฤห์ ปุราปุย พนุฏฐิวิพหุต: ปตุนยา สห
 สุขมวสตุ ||

เพราะชีวิตเป็นของไม่แน่นอน แต่ความนับถืออาจ
 จะอยู่คู่แข่งกับดวงจันทร์แลดวงคารา
 เมื่ออนันตภฏไปสู่ประเทศอื่นแล้วจึงไปฝากตัวอยู่กับ
 ครูผู้เป็นบัณฑิตคน ๑ ในประเทศนั้น อุตสาหปรณินิบัติ
 จนครูรักใคร่สอนสกลวิชาให้ไม่พักยั้ง ตัวก็ไต่เป็น
 บัณฑิตทรงคุณในทางกวีภาพยักกลอนทั้งหลาย ต่อมา
 ภายหลังได้ไปอยู่ที่ประชุมกวีในราชสถานแห่ง ๑ ซึ่งโปรด
 พวกนักปราชญ์ พระเจ้าแผ่นดินพระองค์นั้นทรงทราบว่า
 อนันตภฏเป็นคนฉลาดในกาพย์กลอนก็ทรงยินดียิ่งนัก
 ทรงตั้งให้เป็นประธานกวีทั้งหลายในสภาของพระองค์
 ทรงยกย่องนับถือเป็นอันมาก อนันตภฏได้รับราชสักการ
 ด้วยประการนี้แล้ว สวามิภักดิ์อยู่ในราชสถานนั้นพอ
 สมควรแก่เวลา มีความปรารถนาจะกลับมายังมพงศ์
 พันธุ์ จึงเข้าไปทูลลาพระราชเจ้าเพื่อจะกลับคืนยังชาติ

ภูมิของคน พระเจ้าแผ่นดินพระองค์นั้นจึงพระราชทาน
 ช้างทรงกัษยวิวารเข้าคน พร้อมทั้งเครื่องใช้สอยเครื่อง
 ยันแปลงให้เป็นอเนกประการ ทรงอนุญาตให้กลับคืนยัง
 สถานที่อยู่เดิมของอาตมา อนันตภักก็มีความยินดี
 ปราศจากที่เปรียบปาน ครั้นพวกญาติวงศ์वारได้ทราบ
 ข่าวก็พากันต้อนรับด้วยความยินดี อนันตภักก็อยู่
 ครบครองเรือนเป็นสุขสำราญด้วยภรรยาของตน

กถา ๑๕

วุฑฺฒปุณฺณพทุชโย พาลาสฺสํคฺคํ วาณณฺณตฺติ วลฺลภณฺ |
 คฺคยาคราชกเว: ปุฑฺริ ชฺฌานามฺพา ชฺฌมตฺติ ยถา || ๒๑ ||
 วิวิณฺญิปุเร คฺคยาคราช ชิตฺติ โก'ปฺปี กวิรรณฺตฺ | คตฺสย
 ญมฺมตฺตมฺพา นาม ญารุยา | ชฺฌานามฺพา นาม คณยา |
 ชฺฌานามฺพา กาวุเขญฺญ กิจฺจํวุฑฺฒปุณฺณาสฺสํ | คทา
 สุนฺทเรโส นาม วิทฺธยารุถิ คตฺตฺตฺติ: สกาเค กาวุญฺญ
 ปจฺจติ สฺม | ส ๑ คตฺสไม ปคฺคณฺตฺตฺเวน ทาทวฺเยติ
 คตฺตฺตฺติโร: สํกตฺตฺ: | ทาทตฺตฺคํ คโย: สํกตฺตฺ ชฺฌนาคฺคา
 ชฺฌมตฺติ ส ๑ กุวิทฺธยารุเส สุนฺทเรโส กาวุญฺญ ปจฺจติ สวณฺณมปฺปี
 ปฺปี: ปารุคฺเค สมนฺนวิคฺคย ศฺคฺคณฺณคฺคยาสฺสํ | คทา
 วิทฺธย สฺมชฺชิตฺติ ปฺราห วิชเน ปฺราณวลฺลภณฺ |
 ควํ วิทฺธย กถํ คจฺจณฺณมฺหเมกาทินิ นทฺม || ๒๒ ||
 ชิตฺติ ศฺคฺคโลกํ ปจฺจิตฺวา สุนฺทเรโส: วิทฺธยเอติ ปทํ
 ญญชฺชณฺณคํ วิทฺธยเอติ ปทํ ๑ กุวิณฺณคฺคณฺ | ชทํ กถมิตฺติ

เรื่องที่ ๑๕

สตรีสาวผู้ผกผันแล้วย่อมปรารถนาผู้รักที่มีความรู้
เสมอกับตน เหมือนนางสาวชฎานามพาธิดาของทยา
คราชกวี

ในเมืองวิริญจิ มั่นกวีคนหนึ่งชื่อว่าทยาคราช
ภรรยาของเขาชื่อว่ากมลามา ธิดาของชฎานามพา
นางชฎานามพาเรียนรู้แตกฉานในกระบวนกาพย์กลอน
ต่าง ๆ ข้าง ครั้นนั้นมีชายหนุ่มคนหนึ่งชื่อว่าสนทเรศ
เป็นคนรักใคร่อยากได้วิชา จึงมาขอเรียนกาพย์กลอน
ในสำนักบิดาของนางนั้น บิดาของนางนั้นได้ห่มกบใจ
ไว้ว่าจะยกลูกสาวให้แก่เขา นางชฎานามพาเป็นสตรี
ประกอบด้วยไหวพริบทราบความประสงค์ของบิดาเช่นนั้น
บางวันก็เรียนกาพย์กลอนด้วยตนเองบ้าง เข้าไปนั่ง
ข้างๆ บิดาคอยฟังสนทเรศเรียนบ้าง คราวหนึ่งสนทเรศ
แต่งกาพย์ยบยบทหนึ่งว่า

วิหสฺย สุมุขี ปฺรเวท วิชเน ปฺราณวตฺสฺสภมฺ

คำว่า วิหสฺย ถ้า ความขมเหมาภินี นที่มฺ แปล
ความว่า สตรีผู้มีโฉมหน้าอันงามได้ผูกแก่ผู้รักของเขา

จ ปเท ทวีตียานุเต ปุโรวาจ | วยุตฺตปฺนฺนา พุทฺธิมคฺติ จ
 ชฺฌานานมฺพา ตจฺจนฺนํ ปิตรํ ปฺรเวท— ‘ตาท

ยสฺส ยมฺมจํ จตฺตํ จ วิทสฺส จ วิหา ย จ |

อหํ กถํ ทวีตียา สฺยาททวีตียา สฺยามหํ กถมฺ || ๒๓ ||
 อิติ | อถ ปณฺหิตะ สฺวปฺตฺตฺวา พุทฺธิเกาศลํ สุนทเรศสฺย
 พุทฺธิมานํ ญํ จ ปฺรยาไลย ย ‘วืวาทศจ วืวาทศจ
 สมโยเรว โศภเต’ อิติ นฺยายมนุสฺสํ ตฺย ปฺรเวทํ
 สํกสฺมํ นิสฺสยานุสฺมา อนฺนํ ปาย วรา ย กนฺยํ ทเทว ||

ในที่สังกตคนโดยความขี้มั่วแ่มั่วใส ว่าฉันจะทิ้งเธอไว้
ไปสู่มแม่น้ำแต่คนเดียวยังไรได้ แต่กาพย์ที่สุนทรว
ผูกนั้นไปวางบทวิภัติวิธีถึง ๕ แห่ง คือ (๑) วิภัติ
ที่ ๖ ในคำวิหสย (๒) วิภัติที่ ๕ ในคำวิหยา (๓-๔)
วิภัติที่ ๒ ในคำ อหิ กับ กถิ ทั้งนี้ นางชฎานามพา
ผู้มีไหวพริบเกิดพิเศษได้ฟังกาพย์นั้นแล้ว จึงพุกกับ
บิดาว่า เชิญพ่อฟังกเถก วิหสยใช้วิภัติที่ ๖ วิหยา
ใช้วิภัติที่ ๕ อหิ กับ กถิ ใช้วิภัติที่ ๒ ก็ฉัน
จะไปเป็นเพื่อนสองคือเป็นภรรยาของเขายังไรได้ เมื่อ
ลูกสาวกล่าวทักท้วงดังนี้ ท่านตยาคราชยัฒนาก็แล
เห็นแน่ชัดว่าบุตรของตนมีปัญญาเฉลียวฉลาด สุนทรว
มีปัญญาเขลา จึงยกเอากฎธรรมคานเป็นเกณฑ์ว่า
การวิวาห์ หรือวิวาท ถ้าน้ำหนักไม่เสมอกันก็ไม่งาม
คิดดังนี้แล้วจึงถอนความตั้งใจในชั้นเดิมเสีย ยกลูกสาว
ให้แก่ชายผู้มีปัญญาเฉลียวฉลาดอันสมกัน